

ЄВРОКОН-2005:
КРАЩІ
письменники-
фантасти
ЄВРОПИ

Марина та Сергій ДЯЧЕНКИ Віта Ностра

Метаморфози

Марина и Сергей Дяченко

Віта Ностра

«Фолио»

2007

Дяченко М.

Віта Ностра / М. Дяченко — «Фолио», 2007 — (Метаморфози)

Життя Саші Самохіної перетворюється на кошмар. Їй шантажем і погрозами лиховісна людина у чорному змушує вступити до таємничого інституту спеціальних технологій, де студенти схожі на чудовиськ, а викладачі – на занепалих ангелів. Там крок за кроком студенти-першокурсники визубрюють абсурдні завдання, суцільну нісенітницю, а над їхніми головами дамокловим мечем нависає повсякчасний страх за свою сім'ю. Чому тут вчать Сашу? І що станеться з нею після закінчення навчання?

© Дяченко М., 2007

© Фолио, 2007

Содержание

Частина перша	5
Конец ознакомительного фрагмента.	65

Марина Дяченко, Сергей Дяченко

Віта Ностра

Частина перша

...Ціни, ціни, це щось страшне! Врешті-решт мама найняла кімнатку в п'ятиповерховому будинку, хвилин за двадцять од моря, вікнами на захід. В іншій такій самій кімнатці (квартира ж двокімнатна!) жили хлопець з дівчиною. Кухня, ванна, туалет – усе спільне.

– Вони ж цілий день на пляжі, – заспокоїла хазяйка. – Хіба молодим багато треба? Море, он воно, чи не з вікна видно. Рай.

Хазяйка пішла, залишивши два ключі: од вхідних дверей і од кімнати. Саша знайшла на дні валізи торішній, ледь полинялий купальник і поспіхом переодяглася у ванній, де на батареї сохли чужі трусики. Її охопила святкова щаслива сверблячка: ще трошки, і в море. Хвилі, сіль на губах, глибока вода кольору хакі – все забулося за довгу зиму. Пальці в прозорій хвилі барвою нагадують білі черешні. Пливеш в обрій, відчуваєш, як море обмиває живіт і спину, потім пірнаєш і бачиш на дні каміння, водорості й зеленуватих строкатих рибок...

– Може, спочатку попоїмо? – запитала мама.

Вона дуже втомилася. Дорога в задушливому плацкартному вагоні, біганина по квартирах і безконечні суперечки з хазяйками – справа нелегка.

– Мамо, ми ж на море приїхали...

Мама лягла на диван, підклавши під голову стосик свіжої постільної білизни.

– Хочеш, збігаю по пиріжки? – лагідно запропонувала Саша.

– Ми тут що, пиріжками будемо харчуватися? Є ж кухня...

– Ну мамо! Хоч раз пірнути...

– Иди, – мама заплющила очі. – Заодно по дорозі назад купи яєць і кефіру. А, ще хліба й масла.

Саша натягла на купальник сарафан, тицьнула ноги в босоніжки і, прихопивши з собою хазяйського рушника, вискочила у двір, на сонечко.

У дворі цвіли дерева, назв яких Саша не знала й називала про себе «павичеві». За ланцюжком нерівно підстрижених кущів починалася вулиця, що веде до моря. «Вулиця, Що Веде До Моря» – так Саша й вирішила її називати. Таблички зі справжньою назвою вулиці, простою й непоказною, нічого не значили. Буває ж таке, що прекрасним речам дають дурні назви, – і навпаки...

Вимахуючи сумкою, вона пішла – побігла – вниз.

Люди йшли густою юрбою, хто з надувним матрацом, хто з великою парасолькою, хто з самою тільки пляжною сумкою. Діти, як годиться, обливалися розталим морозивом, і матері, сварячись, затирали плями пожмаканими носовими хустинками. Сонце давно перейшло zenit і тепер висіло над далекими горами, наче вибираючи місце для посадки. Саша, всміхаючись аж до вух, ішла до моря, відчуваючи гарячий асфальт навіть крізь підошви босоніжок.

Вони вибралися.

Попри безгрошів'я, попри мамині проблеми на роботі. Попри все, вони приїхали на море, і через п'ятнадцять хвилин... десять... Саша пірне.

Вулиця завершила. Тротуар майже весь був загороджений щитами дрібної туристичної контори – ось Ластів'яче Гніздо, Масандра, Нікітський ботанічний, Алупкинський палац... Дзвеніли й гули ігрові автомати. Залізна тумбочка механічним голосом пропонувала передбачити долю по лініях на руці. Саша стала навшпиньки – і нарешті побачила море.

Насилу стрималася, щоб не помчати галопом. Риссю збігла вниз по дедалі крутішому схилу, туди, де прибій, туди, звідки долинав щасливий дитячий вереск і музика приморських кафе. Зараз...

Найближчий пляж виявився платним. Навіть не дуже засмутившись, Саша зробила гак довкола паркана, зістрибнула з невисокої бетонної балюстрадки, і під ногами в неї захрускотіла галька. Вибрала вільне місце на камінні, скинула на сумку рушник, сарафан, поруч залишила босоніжки і, морщачись, пошкутьльгала по камінцях до смуги прибою. Лець додобиавши до води, стала рачки, шубовснула, попливла...

Ось воно, щастя.

Вода в першу секунду здалася холодною, а в другу – теплою, наче молоко. Коло берега гойдалися на хвилях водорості й шмаття поліетиленових пакетів, але Саша пливла далі й далі, і вода перед нею очистилася й змінила барву, позаду лишилися надувні матраци та діти на яскравих кругах, навколо відкрилося море, і спалахнув яскраво-червоний конічний буй – мов знак якості між двома блакитними полотнищами.

Саша пірнула, розплющила очі й побачила цілий табунець сірих довгастих риб.

* * *

Вона поверталася підтюпцем – мама, мабуть, давно її чекає і лятиметься. Дорога догори виявилася несподівано крутою й довгою. В магазинчику одна-однісінька змучена продавщиця торгувала і хлібом, і яйцями, й картоплею, тому черга до неї стояла чимала. Саша заручилася підтримкою дебелої засмаглої жінки («Скажете, що я за вами, добре?»), і по Вулиці, Що Веде До Моря, побігла у двір з «павичевими» деревами.

Чоловік стояв коло квартирного бюро – зеленої будки з одвічно зачиненими віконницями. Був він, попри спеку, одягнений у темний джинсовий костюм. Його лице під козирком синьої кепки здавалося нездорово-жовтим, восковим. Темні окуляри не пропускали ні проміннячка й нічого не віддзеркалювали. Та все одно Саша вловила його погляд.

Йї стало неприємно.

Відвернувшись і більше не дивлячись на дивного чоловіка, вона зайшла в під'їзд, пропахлий поколіннями котів та кішок, піднялася на другий поверх і подзвонила в чорні дерматинові двері з бляшаним номером «двадцять п'ять».

* * *

Щоранку вони прокидались о четвертій, коли сусіди, молода пара, поверталися з дискотеки. Сусіди довго ходили туди-сюди по коридору, пили чай, скрипіли ліжком і нарешті затихали, тоді Саша з мамою засинали знову і вдруге прокидались уже о пів на восьму.

Саша заварювала розчинну каву. Вони з мамою випивали по чашечці (у кухні було повно брудного посуду, молоді сусіди завжди дуже перепрошували за безлад, та все одно тарілок не мили) і йшли на пляж. По дорозі купували йогурт у стаканчиках, або теплу кукурудзу, рясно посипану кристаликами солі, або пиріжки з повидлом. Брала напрокат один пластиковий шезлонг, розстеляли на ньому рушник і бігли купатися, оступаючись і сичачи з болю на великій гальці. Хлюпалися, пірнали й не виходили з води півгодини, а то й годину.

На другий день Саша «підгоріла», й мама на ніч мастила їй плечі кефіром. На четвертий день поїхали на морську прогулянку, але море було неспокійне, й обох трохи загойдало. На п'ятий день розгулявся майже справжній шторм, по пляжу ліниво бродили напівголі засмаглі рятувальники й повідомляли у мегафон, що «купатись не слід, алігаторів тьма», як переосмислила їхні заяви мама. Саша гралася з хвилею і раз заробила, доволі відчутно, каменюкою по носі. Залишився синець.

Увечері по всьому селу гриміли дискотеки. Групки хлопців та дівчат, озброєних сигаретами, стояли біля кіосків, біля кас, навколо старих чавунних лав і вели світське життя, природне для молодих ссавців. Саша іноді ловила на собі оцінювальні погляди. Їй неприємні були ці хлопці з їхніми нахабними нафарбованими подругами, і водночас шкребли на душі непрохані коти: в шістнадцять років відпочивати, як маленька дівчинка, з мамою, нормальній дівчині соромно. Саші хотілося б стояти отак, опершись на лаву, в центрі голосної компанії і сміятися з усіма, або сидіти в кафе й попивати джин-колу з баночки, або грати у волейбол на майданчику, вкритому потрісканим, наче слоняча шкура, сірим асфальтом. Але вона проходила мимо, вдаючи, що поспішає у своїх, значно цікавіших справах, і проводила вечори, гуляючи з мамою по парку та по набережній, розглядаючи картини нескінченних пляжних художників, прицінюючись до полірованих черепашок і глиняних свічників, займаючись, загалом, зовсім не нудними й приємними серцю справами, – проте вибухи сміху, що долинали від компаній, іноді змушували її зітхати.

Шторм угамувався. Каламуть у воді зникла, море знову стало прозоре, і Саша вловила краба – крихітного, мов павучок. Уловила й одразу відпустила. Половина часу, відпущеного на відпочинок, наче випарувалась – здавалося, щойно приїхали, а вже через вісім днів їхати...

Чоловік у синій кепці зустрівся їй на базарі. Саша йшла, прицінюючись до вишень, обігнула торговельний ряд і раптом побачила його в натовпі. Чоловік стояв оддалеки, втупивши в Сашу темні окуляри, що не пропускали ні промінця. І все-таки вона була впевнена, що він дивиться тільки на неї одну.

Саша розвернулася й рушила до виходу з базару. Зрештою, вишень можна купити на розі – там дорожче, але не багато. Помахуючи поліетиленовим пакетом, вона вийшла на Вулицю, Що Веде До Моря, і рушила нагору, до своєї п'ятиповерхівки, намагаючись довше лишатися в тіні акацій та лип.

Пройшовши півкварталу, озирнулася. Чоловік у темному джинсовому костюмі йшов за нею.

Саша чомусь була впевнена, що він залишився на базарі. Ймовірність того, що чоловікові й Саші просто по дорозі, звісно, була, проте здавалася геть несерйозною. Дивлячись у чорні, непрозорі скельця окулярів, Саша раптом відчула панічний жах.

Навколо було повно відпочивальників та пляжників. Діти так само обливалися розталим морозивом, кіоски так само торгували жуйкою, пивом і овочами, з неба шкварило пообіднє сонце, а Саші стало холодно до інею в животі. Сама не знаючи, звідки страх і чому вона так боїться темного чоловіка, Саша рвонула вгору по вулиці так, що тільки босоніжки застукотіли, а перехожі сахнулися з дороги.

Задихаючись і не сміючи озирнутися, вона забігла у двір з «павичевими» деревами. Заскочила в під'їзд і подзвонила. Мама довго не відчиняла двері, внизу, у під'їзді, ляснула ступка, почулися кроки по сходах...

Мама нарешті відчинила. Саша заскочила у квартиру, трохи не збивши її з ніг. Зачинила двері й замкнула на замок.

– Ти що?!

Саша припала до вічка. Викривлена, наче в кривому дзеркалі, з'явилася сусідка з торбинкою аличі, пройшла другий поверх, пішла вище на третій...

Саша відсапалася.

– Що сталося? – тривожно спитала мама.

– Та нічого, – Саші вже було соромно. – Причепився тут один...

– Хто?!

Саша почала пояснювати. Історія з темним чоловіком, розказана словами, виявилася не тільки не страшною – взагалі дурною.

– Вишень ти не купила, – підсумувала мама.

Саша винувато знизала плечима. Треба було взяти торбину й повернутися на базар, однак від самої думки, щоб одчинити двері й знову вийти у двір, жалібно засіпалися жижки.
– Нові новини, – зітхнула мама.
Узяла в Саші торбу та гроші й мовчки пішла на базар.

* * *

На другий день уранці, по дорозі на море, Саша знову побачила темного чоловіка. Він стояв біля кіоску турфірми, ніби вивчав маршрути та ціни, а насправді спостерігав за Сашею крізь непрозорі темні окуляри.

– Ма... Дивись...

Мама простежила за Сашиним поглядом. Підняла брови:

– Не розумію. Стоїть собі чоловічок. Ну то й що?

– Ти в ньому нічого особливого не бачиш?

Мати йшла, наче нічого й не сталося, з кожним кроком наближаючись до темного чоловіка. Саша сповільнила крок.

– Я перейду на той бік.

– Ну перейди... По-моєму, тобі сонце напекло голову.

Саша перетнула смугу м'якого асфальту з відбитками шин. Мама пройшла повз темного чоловіка, він на неї навіть не глянув. А дивився на Сашу й тільки на Сашу Проводжав її поглядом.

На пляжі вони взяли шезлонг, поставили на звичному місці, та Саші вперше не хотілося купатись. Їй хотілося повернутися додому й замкнутися в квартирі... Хоч двері у квартирі диктові, можна сказати, ілюзія, обшита старим дерматином. Краще вже тут, на пляжі, де люди й де гомін, де погойдуються при березі плавучі матраци, малюк з надувним кругом на поясі стоїть по коліна у воді, а круг у вигляді лебедя з довгою шиєю, і дитина стискає біле піддатливе горло...

Мама купила пахлави у рознощиці в білому фартусі. Саша довго облизувала солодкі липкі руки, потім пішла до моря – сполоснути. Зайшла у воду, не знімаючи пластикових шльопанців. Червоний буй, знак досконалості на півдорозі до обр'ю, ледь-ледь гойдався на воді, відбивав сонце матовим боком. Саша всміхнулася, скидаючи тривогу. Справді, смішна історія. Чого їй боятися? Через тиждень вона поїде додому, і взагалі. Що він їй зробить?

Вона зайшла глибше, зняла шльопанці й закинула на берег, якомога далі, щоб не потягло випадковою хвилиною. Пірнула, пропливла кілька метрів під водою, випірнула, пирхнула, засміялась і рвонула до буя – залишаючи позаду берег, гомін, торговку пахлавою, страх перед темним чоловіком...

А вдень виявилось, що забули купити олію, й нема на чому смажити рибу.

* * *

Хиталися рожеві квіти на «павичевих» деревах. Далі, в кущах, теж щось цвіло й пахло, заманюючи бджіл. На лаві дримала бабуся. Хлопчик років чотирьох водив крейдою по бетонній брівці тротуару. По Вулиці, Що Веде До Моря, текла звичайна строката юрба.

Саша вийшла на вулицю й знов озирнулася. І бігом, щоб скоріше впоратися, рвонула в магазин.

– Жінко, ви остання? Я буду за вами...

Черга рухалася не швидко, але й не повільно. До прилавка залишалось три людини, коли Саша відчула погляд.

Темний чоловік виник у дверях магазину. Ступив усередину. Минаючи чергу, підійшов до прилавка. Зупинився, наче розглядаючи асортимент. Очі, сховані за окулярами, свердлили Сашу Просвердлювали наскрізь.

Вона не зрушила з місця. Спершу тому, що ноги прилипли до підлоги. Потім – подумавши й усвідомивши, що тут, у магазині, їй ніщо не загрожує. Їй узагалі нічого не загрожує... А все кидати, вибиратися з черги, бігти додому – нерозумно. У під'їзді він її й наздожене.

От хіба що покричати мамі знадвору... Нехай визирне у вікно...

І що?!

– Дівчино, ви берете?

Вона попросила олію. Розплачуючись, розсипала дріб'язок. Дідок, що стояв за нею, допоміг зібрати монети. Може, попросити в когось допомоги?

Темний чоловік стояв коло прилавка й дивився на Сашу. Від його погляду в неї плуталися в голові думки. Ганьба, але дедалі дужче хотілося в туалет.

Закричати «Допоможіть!»?

Ніхто нічого не зрозуміє. Ніхто не знає, чому Саша відчуває такий жах перед цим звичайним собі чоловіком. Ну, бліде лице... Ну, темні окуляри... Що ж з нею відбувається, коли він отак дивиться на неї крізь непрозорі скельця?!

Затиснувши в кулаці торбинку з брикетиком масла та пляшкою олії, Саша пішла до виходу з магазину. Чоловік рушив за нею, наче не збираючись нічого приховувати. Не прикидаючись. Діловито й цілеспрямовано.

Переступивши поріг, вона зірвалася з місця, наче спринтер. Злетіли з-під ніг сірі голуби. Перебігши через дорогу, Саша гайнула, тільки вітер у вухах, до будинку, до мами, у знайомий двір...

Двір виявився незнайомим. Саша озирнулася – «павичеві» дерева цвіли, як завжди, і бордюр був розмальований крейдою, але вхід у під'їзд був зовсім інакший, лава стояла не так. Може, це інший двір?!

Темний чоловік не біг – він просто швидко йшов, з кожним кроком наближаючись, здається, на півтора метра. Саша, ошалівши від страху, кинулася в під'їзд... Цього аж ніяк не можна було робити, Саша знала – але побігла все одно. Унизу хряснули двері. Саша майнула сходами нагору, але поверхів було всього п'ять. Сходи закінчувалися глухим кутом замкнених дверей. Саша кинулася дзвонити в чиюсь квартиру, дзвінок відлунював – дзінь-дзень! – усередині, та ніхто не відчиняв. Порожньо.

Чоловік уже стояв поруч. Перегороджуючи сходи. Перегороджуючи шлях до відступу.

– Це сон! – крикнула Саша перше, що спало на думку. – Я хочу, щоб це був сон!

І прокинулася на розкладачці, уся в слідах, з віддавленим об подушку вухом.

* * *

– І приснитися ж таке...

Вони вийшли з дому, як завжди, десь о восьмій. На розі купили йогурту. Саша ніби ненароком заманила маму на другий бік вулиці – протилежний до того, де туристичне агентство.

І правильно зробила. Темний чоловік стояв коло великого рекламного плаката з фотографією Ластів'ячого Гнізда. З-під непроникних окулярів стежив за Сашею.

– Я так більше не можу... Це якийсь психоз...

– Ну що таке?

– Он він знову стоїть, дивиться...

Саша не встигла втримати маму. Та рішуче звернула й перетнула вулицю, підійшла прямо до темного чоловіка і про щось з ним заговорила; чоловік відповідав, не зводячи очей з Саші.

Лице його було повернене до мами і губи ворушилися природно й навіть привітно... якщо бувають привітні губи...

Мама повернулася, водночас задоволена й зла.

– Заспокойся, це такий самий відпочивальник, як і ти. Не розумію, що тобі від нього треба... Він з Луганська. У нього алергія на сонце.

Саша промовчала.

В обід, повертаючись з моря, вони зайшли на базар, і Саша сама уважно простежила, щоб не пропустити жодної покупки. Прийшовши в порожню квартиру, по черзі прийняли «душ» з кухлика над тазиком (води, як завжди вдень, не було) і почали куховарити...

Отут і виявилось, що закінчилася сіль.

* * *

Темний чоловік сидів на лаві коло виходу з двору. Саша побачила його, щойно визирнула з під'їзду.

Повернулася назад.

Рудий кіт з рваним вухом доїдав сметану з кимось залишеної мисочки. Плямкав. Облизувався. Дико дивився на Сашу жовтим оком і знову вилизував мисочку.

Саша стояла, не знаючи, що робити. Вертатися? Іти, ніби нічого не сталося? Психоз...

У під'їзді стало темніше. Чоловік у синій кепці стояв коло дверей, застуючи світло.

– Олександро...

Вона сіпнулася, наче її гахнуло струмом.

– Треба поговорити. Можна, звичайно, так бігати нескінченно, але в цьому немає ні радості, ні сенсу.

– Ви хто? Звідки ви мене знаєте?

Вона одразу згадала, що мама багато разів називала її на ім'я – надворі, на пляжі. Не дивно, що він знає її ім'я. Захотів – і дізнався.

– Сядьмо на лавочці й поговорімо.

– Я не збираюся ні про що з вами... Якщо ви не перестанете за мною ходити, я покличу... я звернуся в міліцію!

– Сашо, я не вбивця й не грабіжник. У мене до вас серйозна розмова. Визначальна для всього вашого життя. Краще буде, якщо ви мене послухаєте.

– І не думаю. Ідть собі!

Вона повернулася й кинулася нагору по сходах. До чорних дерматинових дверей з номером «двадцять п'ять».

На другому поверсі всі двері були руді. З тьмяними скляними табличками, і на них зовсім інші номери. Саша обімліла.

За спиною тихо лунали кроки. Темний чоловік піднімався сходами.

– Я хочу, щоб це був сон! – крикнула Саша.

І прокинулася.

* * *

– Мамо, яке сьогодні число?

– Двадцять четверте. А що?

– Учора ж було двадцять четверте!

– Учора – двадцять третє. Так завжди на відпочинку – числа плутаються, дні тижня забуваються...

Вони спустились у двір, у безвітряний і білий, наче молоко, запашний ранок. «Павичеві» дерева стояли непорушно, мов дві рожеві гори з квітучими на них абрикосами. Весела юрба пляжників текла вниз по Вулиці, Що Веде До Моря. Саша йшла, майже певна, що це знову сон.

Коло туристичного кіоску стояло, вивчаючи маршрути й ціни, молоде подружжя. Їхній хлопчик – жуйка в зубах, коліна в зеленці – приміряв окуляри для підводного плавання. Темного чоловіка не було ніде, але відчуття сну не минало.

Вони купили кукурудзи. Саша тримала її, теплу, поки мама витягала з сарайчика і встановлювала на камінні прокатний шезлонг. М'який жовтий качан просочився сіллю, кукурудзяні зернятка ще не встигли огрубіти й танули в роті. Згризені качани склали в поліетиленову торбинку, і Саша винесла її до урни при вході на пляж.

Темний чоловік стояв далеко, в натовпі. Дивився на Сашу з-під непроникних окулярів.

– Я хочу, щоб це був сон, – сказала Саша вголос.

І прокинулася на розкладачці.

* * *

– Мамо, давай сьогодні поїдемо.

Мама від подиву ледь не впустила тарілку:

– Як? Куди?!

– Додому.

– Ти ж так рвалася... Тобі що, тут не подобається?

– Я хочу додому.

Мама помацала Саші лоба.

– Ти серйозно? Чому?

Саша невиразно знизала плечима.

– У нас квитки на друге число, – сказала мама. – Брала за місяць наперед. І то дісталися бічні. І за квартиру в нас заплачено по друге. Сашо, я не розумію, ти ж раділа...

У неї було таке розгублене, таке засмучене й безпорадне лице, що Саші стало соромно.

– Та нічого, – пробурмотіла собі під ніс. – Це я так.

Вони зійшли у двір. «Павичеві» дерева розливали запах над пісочницею й лавами, над чиймись старими «жигулями». Уздовж по Вулиці, Що Веде До Моря, чимчикували, як на демонстрацію, відпочивальники з надувними матрацами напереваги. І тривав спокійний, гарячий, розмірено-курортний ранок двадцять четвертого липня.

Коло туристичного кіоску не було нікого. Поруч, у кафе під хирлявими пальмами, компанія хлопців пила пиво й голосно сперечалася, куди поїхати. Усі вони були засмагли й довгоногі, й хлопці, й дівчата. Усі в шортах. Усі з напівпорожніми рюкзаками на прямих спинах. Саші захотілося поїхати з ними. Начепити рюкзачок, зашнурувати кросівки й рвонутися по курних дорогах Криму – де автостопом, де пішки...

Вони з мамою пройшли мимо. Купили пиріжків. Поставили шезлонг, сіли на нього боком з двох сторін. Море трохи хвилювалося, червоний буй підстрибував, оддалеки тріскотіли моторами водні скутери. Саша жувала пиріжок, не відчуваючи смаку. Може, все якось минеться, темний чоловік більше не прийде, а завтра настане, нарешті, двадцять п'яте?

По обіді мама лягла подрімати. В кімнаті було душно, сонце, хиличись на захід, пробивало навиліт закриті штори, колись зелені, а тепер вигорілі до брудно-салатного відтінку. З'явилися сусіди, весело перемовлялися на кухні, лили воду з бака й дзенькали посудом. Саша сиділа з книжкою на колінах, дивилася на сірі рядки й нічого не розуміла.

Оглушливо цокав залізний будильник на тумбочці. Лічив секунди.

* * *

– То все-таки поговоримо, Сашо?

Був вечір. Мама стояла, обіпершись на балюстраду, й жваво розмовляла з чоловіком років сорока, світловолосим і білошкірим, видно, він щойно прибув на курорт. Мама всміхалася, і на щоках у неї з'являлися ямочки. Особлива усмішка. Саші мама всміхалась інакше...

Саша чекала на лаві в затінку акації. Між нею й художником, що влаштувався на другому краю лави, секунду тому сів темний чоловік. Навіть південні сутінки не змусили його розлучитися з непроникними окулярами. Саша відчувала погляд крізь чорні скельця. З повної темряви.

Можна було, мабуть, покликати маму. Або просто закричати: «Допоможіть!» Або сказати собі: «Це сон». І це буде сон. Нескінченний.

– Що ви... що вам од мене треба?!

– Я хочу дати вам доручення. Нескладне. Я ніколи не вимагаю неможливого.

– Яке ви... до чого тут...

– А доручення таке: щодня, о четвертій ранку ви повинні бути на пляжі. Голяка зайти у воду пропливти сто метрів і торкнутися буя. О четвертій ранку на пляжі нікого нема, темно й соромитися нікого.

Саша сиділа, наче мішком прибита. Він божевільний? Чи божевільні вони обоє?

– А якщо я не буду? Чого це раптом...

Чорні окуляри висіли перед її лицем, наче дві дірки, що ведуть у нікуди.

– Ви будете, Сашо. Ви будете. Бо світ навколо вас дуже тендітний. Щодня люди падають, ламають кістки, гинуть під колесами машин, тонуть... Захворюють на гепатит і сухоти. Мені дуже не хочеться вам про це говорити. Але у ваших інтересах – просто зробити все, про що я вас прошу. Це неважко.

Мама коло балюстради сміялася. Обернулася, помахала рукою, щось сказала співрозмовникові – видно, розмова в них зайшла про неї, про Сашу.

– Ви маніяк? – запитала Саша з надією.

Чорні окуляри хитнулися.

– Ні. Давайте зразу відкинемо милиці: ви здорові, я не маніяк. У вас є вибір: до кінця днів борсатися між страшним сном і кошмаром наяву. Або себе опанувати, спокійно зробити, про що вас просять, і жити далі. Ви можете сказати: «Це сон», і знову прокинутись. І наша зустріч повториться знову – з варіаціями... Тільки навіщо?

По набережній прогулювалися люди. Мама раптом вигукнула: «Дивіться! Дельфіни!» і махнула рукою в бік моря, її співрозмовник вибухнув серією здивованих вигуків, перехожі зупинилися, виглядаючи щось на синьому простирадлі, і Саша теж помітила далекі чорні силуети, схожі на перекинуті дужки, які то злітали над морем, то знову зникали.

– То ми, Сашо, домовилися?

Мама розмовляла, дивлячись на дельфінів, і співрозмовник слухав її киваючи. Блищали зуби, горіли мамині очі, Саша раптом побачила, яка вона молода. І яка – в цю саму мить – щаслива...

– Завтра вранці ваш перший робочий виліт, – темний чоловік усміхнувся. – Тільки запам'ятайте: щодня, о четвертій ранку. Поставте будильник. Це для вас дуже важливо – не проспати й не спізнитися. Постарайтеся. Добре?

* * *

Саша лежала без сну. Крутилася на розкладачці. Штори були розсунуті, вікно відчинене навстіж, там, у дворі, співали солов'ї й гриміла здалеку дискотека. Замовкла о пів на другу.

Пройшла по вулиці галаслива компанія. Стихли голоси.

Проревіли один за одним три мотоцикли. Спрацювала сигналізація машини в дворі. Прокинулася мама, покрутилася на дивані, заснула знову.

О третій годині Саша задрімала. О пів на четверту підскочила, наче її штовхнули. Вийняла з-під подушки будильник. Коротка чорна стрілка – годинна – хвилин через десять мала злитися з жовтою стрілкою дзвінка.

Саша притисла кнопку. Провернула жовту стрілку назад. Будильник бринькнув пружиною й обм'як.

Саша встала. Наділа купальник, нап'яла сарафан. Узяла ключі й тихенько, щоб не розбудити маму, вийшла з кімнати. Завернула на порожню кухню, прокралася на балкон, зняла з мотузки пляжний, ще вогкий, пропахлий морем рушник. І так, з рушником в одній руці й з ключами в другій, вибралася на сходи.

Горіла лампочка. Знизу піднімалися, цитькаючи одне на одного, сусіди-закохані. Побачивши Сашу, витріщилися на неї чотирма здивованими очима:

– Що сталося?

– Нічого, – Сашу трусило, зуби цокотіли. – Скупатися хочу. На світанку.

– От молодець! – захоплено визнав хлопець.

Саша дала їм пройти. Швидким кроком вийшла з будинку. Мабуть, уже за п'ятнадцять четверта. Вона спізнявалася.

На порожній вулиці ще горіли ліхтарі. Саша побігла – бігти вниз виявилось напрочуд легко, вона зігрілася й більше не тряслася. Темне небо світлішало. Бігом проскочивши повз ґрати платного пляжу, Саша вибігла на свій, звичний, цілком безлюдний. Біліли пластикові стаканчики в купі сміття. Світилися вікна в найближчому пансіонаті – п'ятеро чи шестеро вікон на весь фасад. Коло входу в головний корпус висів годинник. Показувало за три хвилини четверту.

Саша скинула сарафан. Спотикаючись на гальці, зайшла в прибій. Стоячи у воді по шию, розстебнула ліфчик, згорнула грудкою. Позбулася плавок. І, тримаючи купальник у правій руці, попливла до буя.

У неясному світлі він здався не червоним, а сірим. Саша ляснула долонею по залізному боку. Буй відповів гучною луною. Саша озирнулася на берег – там не було нікого. Ні душі.

Вона попливла назад. Від холодної води нею знову затрусило. Ледь намацавши ногами каміння, стала, балансуючи у хвилі, і зрозуміла, що розплутати мокрі ганчірочки й мотузочки, на які перетворився зім'ятий купальник, не може.

Тоді, схлипнувши, Саша жбурнула грудку вигорілої тканини на берег, на гальку. Стала рачки й так, то на двох, то на чотирьох, рвонула до рушника.

Загорнулася в нього й оглянулася знову.

Нікого. Ні душі. Море грається кинутим купальником, і небо з кожною хвилиною світлішає. У парку співають солов'ї.

Підібравши купальник, сарафан та босоніжки, Саша пошкандибала до синьої кабінки для перевдягання. Розтерлася рушником – і зненацька зраділа. Розправила плечі. Шкіра горіла, наливаючись зсередини, як шкурка стиглого яблука. Уже без поспіху Саша вдяглася, взулася, намацала ключі в кишені сарафана. Викрутила купальник, вийшла з кабінки й майже одразу зігнулася навпіл від блювотного спазму.

Упала навколішки, і її знудило на гальку. Вихлюпнулася вода, і разом з нею – жовтуваті кружальця. Дзенькнули об камінь. Саша відкашлялася, продихалася. Блювота відпустила так само несподівано, як і почалася. На гальці лежали три тьмяні золоті монетки.

* * *

Удома, замкнувшись у ванній, вона роздивилася монети. Троє однакових кружалець, з одного боку – незнайомий знак з округлих переплетених ліній. Чи то лице. Чи то корона. Чи то квітка. Що довше Саша дивилася – то об'ємніший здавався значок, він наче виступав, піднімався над площиною монети.

Вона протерла очі. На реверсі був гладенький овал – чи то «О», чи то нуль. Проби, звісно, не було, а Саша не була особливим знавцем дорогоцінних металів, але в тому, що монети золоті, чомусь сумнівів не виникало.

По Вулиці, Що Веде До Моря, йшли перші перехожі. Доходило до шостої ранку. Саша лягла на розкладачку, з головою вкрилася ковдрою і, затисши монети в руці, знову задумалася.

Трохи дерло в горлі. Нудоти більше не було. Можна, звісно, допустити, що Сашу знудило від учорашньої пахляви, а монети просто лежали на гальці. А чоловік у темних окулярах – маніяк, що складним і дивним чином здобуває можливість подивитися на голу дівчину. У напівтемряві. Рано-вранці.

Вона щільно заплющила запалені очі. Ні. Не можна допустити. Сашу винесло, вимило зі звичного світу в нереальний. Якщо вірити книжкам, це трапляється з людьми і навіть не дуже рідко.

Чи це все-таки сон?

Вона заснула несподівано для себе. А як прокинулась, був звичайний пізній ранок двадцять п'ятого липня. Мама з'явилася з кухні, витираючи руки рушником, подивилася на Сашу стривожено:

– Ти що, кудись ходила?!

– Купалася.

– Ти при своєму розумі?

– А що таке? – заперчила Саша хрипко. – Знаєш, як класно? На світанку. Нікого немає...

– Це небезпечно, – сказала мама. – І чого ти мене не попередила?

Саша знизала під ковдрою плечима.

– Нам треба йти, – сказала мама. – Скоро дев'ята. Ходімо на пляж.

Саша переривчасто зітхнула.

– Ма... а можна, я... полежу поки що? Я погано спала.

– Ти не захворіла? – мама звично поклала долоню на Сашин лоб. – Ні, температури немає... Дограєшся з цими нічними купаннями, весь відпочинок буде зіпсований.

Саша не відповіла. Стисла в кулаці монети так, що вони вп'ялися в долоню.

– Я там яйця зварила, – сказала мама заклопотано. – Візьми майонез у холодильнику... Ці золотенькі сусіди півбаночки нашого майонезу вже спожили, і нехай, на здоров'я, як-то кажуть.

Вона продовжувала витирати рушником сухі руки.

– Я домовилася на пляжі зустрітися з Валентином – незручно, знаєш, не з'явитися, я вчора обіцяла, що ми прийдемо...

Саша згадала вчорашній день. Валентином звали маминого співрозмовника, світловолового й білошкірого, який так жваво спостерігав за далеким парадом дельфінів. Мама ще й представила її своєму новому знайомому: «Це – Олександра». Якась особлива значущість була в маминому голосі, але Саша тоді не звернула уваги. Темний чоловік підвівся з лави й пішов, залишивши доручення – і страх. Саші було холодно серед теплого, аж задушливого вечора.

Солодко пахли квіти на клумбах... У Валентина був приємний одекolon, тонкий і терпкий. Саша пам'ятала запах, але не пам'ятала обличчя.

– Ну йди, – Саша підтягла ковдру. – Я трохи поваляюсь... і теж до вас прийду.

– Будемо на колишньому місці, – швидко сказала мама. – Яйця на столі... Ну, то я пішла.

І, підхопивши вже зібрану сумку, поспішила до дверей. На порозі обернулася:

– Як ітимеш, купальник не забудь! Він на балконі сохне...

І вийшла.

* * *

Коли Саша прокинулася вдруге, залізний будильник показував пів на дванадцять. На пляжі в цей час спека, натовп, і море кипить од тіл, наче суп з галушками. Пізно йти на море... або рано. Себто, як подивитися. От годині о четвертій...

Її вразили такі прості, такі буденні думки. Піднесла до очей долоню з монетами. Поки вона спала, долоню не розтуляла – кружальця відбилися на вологій шкірі. Саша обережно переклала їх з правої руки в ліву.

Що з ними робити? Зберегти, викинути?

Дзвінок у двері змусив її сіпнутись. Одна монета зісковзнула з долоні й покотилася під розкладачку. Нервуючись, Саша намацала її на запилушеному килимі, накинута мамин ситцевий халат, вийшла в темний передпокій.

– Хто там?

Теоретично це могла бути мама. Або, скажімо, листоноша. Або...

– Це я. Відкривайте.

Саша сахнулася.

У всій квартирі порожньо – сусіди на пляжі. Двері замкнені... тонкі двері з пресованої тирси, оббиті дерматином.

Монети прилипли до мокрої долоні. Утримуючи їх у кулаці, Саша однією рукою відімкнула двері – вийшло не відразу.

– Добренький деньок, – чоловік у непроникних окулярах переступив поріг. – Я ненадовго. Ходімо на кухню.

І пройшов по коридору, перший, наче багато разів бував у цій квартирі, наче був її хазяїном. Утім, будинок типовий, типовіших і не буває...

Саша пішла за ним, наче на прив'язі.

– Сядьте, – чоловік виставив табурет на середину кухні. Саша сіла – у неї підігнулися ноги. Темний чоловік сів напроти.

– Монети?

Саша розтисла кулак. Троє золотих кружалець лежали на червоній долоні – вологі, в крапельках поту.

– Дуже добре. Залишіть собі. Збережіть, будь ласка, всі до одної. Усі, які будуть. Не треба морочитися з купальником – заходити у воду треба голяка, нічого страшного нема, ніхто не дивиться. Продовжуємо купатися без пропусків і запізень. Завтра. Післязавтра. Через два дні.

– Я другого числа їду, – сказала Саша й сама була вражена, як тонко й жалісно пролунав її голос. – Я... у мене квитки на поїзд. Я ж не тут живу, я...

Вона була впевнена, що темний гість звелить їй поселитися в селі на віки вічні й заходити у воду о четвертій ранку і в січні, і в лютому, і до самої старості.

– Я ж сказав, що не вимагатиму нічого неможливого. – Він повільно розтяг губи, і Саша з подивом зрозуміла, що він усміхається. – Другого числа на світанку скупаєтесь. А після сніданку поїдете.

– Можна?!

- Можна, – чоловік підвівся. – Не проспійть.
- І покрокував до дверей.
- А навіщо це вам? – пошепки спитала Саша. Та відповіді не почула.

* * *

- Ти куди? – мама звелася на лікті.
  - Купатися.
  - Ти що, здуріла? Ану ляж негайно!
  - Саша перевела дух:
  - Мамо, мені дуже треба. Я гартую волю.
  - Що?
  - Ну, волю гартую. Треную. Вранці... Вибач, я спізнююсь.
- Задихаючись, вона вибігла на пляж. Нервово озирнулась – ні душі, навіть вікна пансіонату не світяться. Скинула сарафан, бгаючи, стягла білизну, кинулась у воду й попливла кролем, наче намагаючись вирватися з власної шкіри.

Не вистачало дихання. Саша перейшла на «пляжний брас», сильно загрибаючи ногами, високо піднявши підборіддя.

Пливти було приємно. Раніше вона ніколи не купалась голяка і не припускала, що це так чудово. Холодна вода поколювала голочками, зігрівала й зігрівалася. Саша двома руками вхопилася за буй і завмерла, погойдуючись, невидима з берега.

А може, назад не вертатися? Рвонуті далі, через усе море, до Туреччини...

Вона перевернулася на спину і, ліниво змахуючи руками, попливла до берега. Нечисленні ранкові зірки розчинялися повільно, наче крупинки цукру в холодній воді.

Саша розтерлася рушником і одяглася в кабінці. Вийшла, прислухалася до себе – нічого не відбувалося. Вона покрокувала до виходу з пляжу; її скрутило навпроти сарайчика з лежаками, замкненого на висячий замок. Закашлявшись і схопившись за горло, Саша вивергла з себе чотири золоті монети.

* * *

На третій ранок купань її знудило вже в квартирі, у ванній. Монети дзенькнули об чавун. Саша тремтячими руками їх збрала, роздивилася – такі самісінькі, з округлим «об'ємним» значком. Вартістю нуль копійок... Вона криво посміхнулася своєму віддзеркаленню. Сховала монети в кишеню халата. Умилася й вийшла.

Мама накручувала волосся на бігуді. Сенсу в цьому не було: все одно у воді завивка розійдеться, але тепер мама витрачала купу часу на бігуді, на макіяж, на прасування спідниць і тенісок.

- Ти не проти, якщо ми з Валентином завтра ввечері завіємося в кафе? Удвох?
- Мама ставила запитання, старанно відводячи очі.
- Ти можеш сходити в кіно... Що там іде, в кінотеатрі на набережній?
- Не знаю, – Саша перебирала в кишені монети. – Ідуть. Я вдома почитаю.
- А як бути з ключами? – Сашина згідливість явно потішила маму, у неї наче гора з плечей спала. – Якщо я повернуся пізно... Не хотілося б тебе будити... Та якщо забрати ключі – ану ж ти захочеш прогулятися?
- Бери ключі. Я почитаю, – повторила Саша.
- Але свіже повітря...
- Я сяду на балконі. Візьму настільну лампу.
- А може, завтра ти захочеш на дискотеку?

– Ні.

Удень Валентин повів їх обідати в ресторан. Був він пристойний дядько, дотепний, чарівний; Саша дивилась, як радіє мама, і подумки лічила дні: сьогодні двадцять сьоме. Залишилося п'ять днів... Точніше, чотири, на п'ятий ми їдемо. І все закінчиться. Я все забуду. Ще п'ять разів...

Вона скупалася наступного ранку і наступного, а потім проспала.

* * *

Прокинулася від сонця. Сонце було в незачинене вікно, мамине ліжко було порожнє, будильник, вивернувшись з-під подушки, лежав на килимі.

Не вірячи собі, Саша взяла його в руки. Жовта стрілка показує пів на четверту... Пружина спушена... Чому він не подзвонив?!

– Мамо! Ти брала будильник?!

Мама, добродушна, свіжа після душу, принесла в кімнату каву на таці.

– Не брала... Він упав, я його не піднімала... Ще хазяйка причепиться... Не переживай, ти в ці дні не висиплялася, треба ж на відпочинку виспатися... Та що з тобою?

Саша сиділа на краю розкладачки, опутивши плечі й чітко усвідомлюючи, що сталося жахливе. Незрозуміле, незбагненне, невідомо чим загрозливе – і тому втричі страшніше.

* * *

Темний чоловік стояв біля туристичного бюро. Розглядав фотографію Ластів'ячого Гнізда. Саша сповільнила ходу. Мама озирнулася.

– Ти йди, – сказала Саша. – Я дожену.

В іншій ситуації мама, напевно, почала б заперечувати й розпитувати. Але Валентин, мабуть, уже взяв напрокат шезлонги; мама кивнула, сказала: «Не затримуйся» і пішла вниз, до пляжу.

Під ранковим сонцем розм'якав асфальт. Шини легковиків та вантажівок друкувалися в калюжці чорного мастила, залишали на проїзній частині фігурні сліди.

– У мене будильник не задзвонив, – сказала Саша, сама не розуміючи, за що вибачається й перед ким. – Він упав...

Крізь чорні окуляри не було видно очей. І в скельцях не відображалось нічого. Наче вони були оксамитові. Темний чоловік мовчав.

– У мене будильник не задзвонив!

Саша раптом розридалася прямо посеред вулиці. Від страху, від невідомості, від нервової напруги останніх днів. Перехожі повертали голови, дивилися на ридаючу дівчину. Саші здалося, що вона пірнула глибоко в море й крізь товщу води бачить білясті лиця глибоководних риб.

– Дуже погано, але не жахливо, – нарешті сказав чоловік у чорних окулярах. – Зрештою, навіть корисно – навчить тебе дисципліни. Другий такий промах обійдеться дорожче, і не кажи, що я не попереджав.

Він повернувся й пішов геть, залишивши Сашу ридати біля кіоску й хитати головою на співчутливі питання перехожих. Забившись на паркову алею, майже порожню о цій порі, і намацавши на дні сумки носову хустинку, вона нарешті змогла витерти шмарклі, але заспокоїтися так і не зуміла.

Її власні темні окуляри, торішні, з тонкими дужками, сховали почервоніння очей і припухлі повіки. Натягнувши кепку низько на лоба, Саша крокувала вниз по вулиці, не дивлячись на

людей, не піднімаючи очей. Спереду дріботіла дівчинка років чотирьох, чалапала червоними сандаліками, трималася за материну руку...

Коло в'їзду на пляж стояла «швидка». Саша зупинилася, влипла підошвами в м'який асфальт.

І майже одразу побачила маму. Мама шкутильгала по гальці, накинувши на плечі рушника, поруч з ношами, на яких лежав дуже блідий чоловік, у якому важко було впізнати веселого життєлюбця Валентина.

Саша сіла на балюстраду.

Ноші повантажили в машину. Лікар щось уривчасто сказав мамі, та закивала й щось запитала. Лікар похитав головою й заліз у кабіну. Машина, просигналівши на юрбу, відїхала, розвернулася на п'ятачку перед пансіонатом, рушила вгору по Вулиці, Що Веде До Моря...

«Дуже погано, але ще не жахливо».

– Що з ним, мамо?

Мама обернулася. В очах її були горе й паніка.

– Лікарня номер шість, – промовила вона як заклинання. – Я зараз... тільки перевдягнусь, і треба їхати... Це інфаркт, Сашуню, це інфаркт... Боже мій, Боже мій...

І, наче сліпа, рушила крізь натовп заінтригованих пляжників.

* * *

Мама ночувала в міській лікарні. Майже всі гроші пішли лікарям і медсестрам, і мама з пошти подзвонила співробітниці, щоб та прислала ще переказ. Саша провела ніч сама в кімнаті, без сну. На будильник надії не було.

О третій годині вона вийшла з будинку. Десь догулювали дискотеки, десь світилися вогні кафе. Саша спустилася до темного моря й сіла коло води прямо на гальку.

Далеко, аж на обрії, йшов теплохід. У палісадниках за Сашиною спиною верещали цикади. Море полизувало пляж, стягало з берега дрібні камінчики й повертало знову, шліфувало, натираючи один об один. У моря був час. І терпіння у моря було повно.

За п'ятнадцять четверта Саша стягла з себе одяг й зайшла у воду, здригаючись од холоду. Попливла, раз у раз оберталася, ніби очікуючи, що от-от з води підніме голову невідоме чудовисько в темних окулярах.

Ляснула по буйку. Подивилася на небо – там жеврів світанок. Подивилась під воду – туди тягся, ледь помітний, залізний трос якоря.

Повернулася на берег, і щойно накинула на плечі рушника, зайшла в приступі блювоти. П'ять монет вилетіли одна за одною, залишивши різь у горлі й згасаючі корчі в шлунку. Розкотилися на гальці, ховаючись у щілини між камінням.

* * *

Мама повернулася пополудні, дуже втомлена й дуже зосереджена. Валентинові стало краще – інфаркту все-таки не було, допомога встигла вчасно, а тому ніяка небезпека пацієнтові більше не загрожувала.

– Усе буде добре, – повторила мама відчужено. – Сашо, я так хочу спати, просто вмираю... Якщо хочеш – іди на пляж сама. Я посплю.

– Як він там? – запитала Саша. – Може, телеграму якій-не-будь родичці...

– Уже прилетіла родичка, – так само відчужено повідомила мама. – Дружина до нього прилетіла з Харкова. Усе буде добре... Ну, йди.

Саша зняла з мотузки на балконі купальник і вийшла з будинку. Йти на пляж їй не хотілося, і вона подалася бродити по парку, вбогому, запилюженому, але все-таки тінистому.

«Дуже погано, та не жахливо». Страх, шок, зіпсований відпочинок... Однак, з другого боку, хто такий Валентин? Ще тиждень тому – випадковий мамин знайомий. Звичайно, мама так раділа, але ж їхні стосунки з самого початку були приречені. пляжний роман...

Саша сіла на лаву. Вузька алея була посипана чорними стручками акацій. Гіркота й образа за маму роз'їдали, мов кислота. Курортний роман, яка вульгарність, на що він розраховував... І навіщо йому мучити пристойну жінку – познайомився б із дівулею, яких тут повно, сережка в пупі і джинси, обрізані вище дупи...

Краще б він умер, подумала Саша похмуро.

«Дуже погано, але не жахливо». А Саша було повірила, що лихо станеться з мамою. Таке реальне було передчуття. Страх... відтоді, як вона вперше побачила чоловіка в темних окулярах, страх тримає її в жмені, як вона сама тримає монети. Ледь-ледь попустить – і стисне... «Це навчить тебе дисципліни». Ага, навчило. Тепер вона без усякого будильника вставатиме о пів на четверту. Або взагалі не спатиме. Бо була та мить, була «швидка» коло воріт пляжу, було відчуття, що все на світі пропало, все-все-все...

Вона перевела дух. Завтра вранці вона допливе до буя, і післязавтра, перед від'їздом, теж. А потім повернеться до міста і все забуде. Школа, будень, випускний клас, репетитори, вступ...

Вона сиділа на лаві, розглядаючи жменю монет на долоні. Двадцять дев'ять штук – з однаковим круглим знаком, з цифрою «нуль». Важкі й маленькі – діаметром як старі радянські копійки.

* * *

У поїзді монети розсипалися.

Саша лежала на верхній бічній полиці й дивилася у вікно напроти. Кишеня джинсових шортів виявилася розстебнутою, монети висипалися й розкотилися з веселим стукотом трохи чи не по всьому плацкартному вагону. Саша злетіла з полиці в одну мить.

– Ой! – сказала маленька дівчинка, сусідка з купе напроти. – Грошики!

Саша, присівши навпочіпки, збирала золоті кружальця, виколупувала з-під чийось валіз, ледь не збила з ніг провідницю, що розносила чай.

– Обережніше, дівчино!

Дівчинка підняла монетку й тепер з інтересом розглядала.

– Мамо, це золото?

– Ні, – сказала її мати, не відриваючись від книжки. – Це такий сплав... Віддай.

Саша вже стояла поруч з простягнутою рукою. Дівчинка неохоче повернула іграшку. Відвернувшись до вікна, Саша перелічила монети; їх мало бути тридцять сім, а виявилось тридцять шість.

– Вибачте, ви монетки не бачили?

У сусідньому купе похитали головами. Саша метнулася по вагону – сюди й туди, знов ледь не врізалася в провідницю; на крайньому бічному місці, біля виходу в тамбур, чоловік у синьо-червоному спортивному костюмі задумливо розглядав округлий знак на аверсі. Якщо на нього довго дивитися – він здається об'ємним.

– Це моя, – Саша простягнула руку. – Я впустила.

Чоловік підняв голову. Глянув на Сашу оцінливо. Знову подивився на монету:

– Що це?

– Сувенір. Віддайте, будь ласка.

– Цікаво, – чоловік не квапився виконувати її прохання. – Де взяла?

– Подарували.

Чоловік гмикнув.

– Слухай, я її куплю в тебе. Десять доларів вистачить?

– Ні. Вона не продається.

– Двадцять доларів?

Саша нервувалася. До розмови прислухалася жінка, що сиділа на сусідньому бічному місці, за столиком навпроти.

– Це моя монета, – сказала Саша твердо. – Віддайте її мені, будь ласка.

– Був у мене знайомий, – чоловік перевів погляд з Саші на монету й назад. – Чорний археолог, двадцять років йому. Теж усе копався в Криму в якихось ямах... Заробляв, пам'ятаю. А потім його зарізали. Кудись він поліз, розумієш, куди не треба.

– Я ні в яких ямах не копалася, – Саша дивилася на його долоню. – Це мені подарували. Це моє.

Їхні погляди зустрілися. Чоловік хотів щось сказати, як і раніше, неквапливо й поблажливо, – але затнувся. Саша готова була в цю мить битися за монету, кричати, ридати, скандалити, дряпати йому лице; напевно, ця її готовність прочиталася в погляді.

– Як хочеш.

Золоте кружальце впало в простягнуту Сашину долоню. Саша судомно стисла пальці й так, затримавши дух, повернулася до мами.

Та сиділа на своєму місці, байдуже дивилась у вікно й нічого навколо не помічала.

* * *

Осінь настала в жовтні, одразу й надовго. Червоні кленові листки прилипли до мокрому асфальту, наче плоскі морські зірки. Саша жила між школою й курсами при університеті: задавали дуже багато – конспекти, твори, контрольні. Ні на що інше не лишалося часу, зайняті були навіть неділі, і це Сашу влаштовувало. Вона виявила, що завантажений роботою мозок рішуче відмовляється вірити в таємничих незнайомих з їхніми завданнями, в золоті монети, що являються на світ зі шлунка. Навіть море, добре літнє море з червоним буєм на хвилях, здавалося нереальним, а все, пов'язане з ним – і поготів.

І мама ожила. Із закінченням літа закінчилася й депресія, тим більше що роботи в їхній конторі було, як завжди, по вуха. Обидві вони, замкнені в щоденній круговерті, заборонили собі думати про нездійсненне – кожна про своє. І до певного часу це чудово вдавалося.

Потім прийшов лист з Харкова. Мама вийняла його з поштової скриньки, довго крутила в руках, перш ніж відкрити, потім усе-таки розірвала конверт і прочитала.

– Валентин розлучився з жінкою, – сказала, звертаючись до увімкненого телевізора.

– Ну то й що? – грубувато спитала Саша.

Мама склала листа назад у конверт і пішла до себе в кімнату. Саша вимкнула телевізор і засіла за підручник, по десять разів перечитувала параграф з історії – і не розуміла ні слова. Поляни, древліани... Їх проходили, здається, в п'ятому класі, і ти ба – в програмі є...

А може, все обійдеться? Мало які стосунки бувають у людей. Звісно, погано, що він розлучився з жінкою... І ще гірше, що про це написав...

Задзвонив телефон. Намагаючись думати про полян та древліан, Саша взяла слухавку.

– Алло?

– Добрий вечір, Сашо. Це я.

Світила настільна лампа. Лив дощ за вікном. Лежав розгорнутий підручник. І все таке реальне, буденне. І – цей голос у слухавці.

– Ні, – тихо сказала Саша. – Вас...

У неї ледь було не вирвалося: «Вас не буває». Та вона прикусила язика.

– Скільки монет?

– Тридцять сім.

– А скільки було?

– І було тридцять сім. Чесне слово.

– Я чекаю внизу біля під'їзду. Спустиись на хвилинку.

І – короткі гудки в слухавці.

Монети зберігалися в старому гаманці, у глибині шухляди за стосиком книжок та конспектів. Саша розстібнула стару залізну блискавку, висипала вміст на стіл. Завмираючи, перелічила. Як і раніше, тридцять сім.

Вона поклала гаманець у кишеню плаща. Сунула босі ноги в чоботи. Накинула плащ прямо на халат. Узяла ще не висохлу парасольку. Зняла з вішалки ключі.

Двері в мамину кімнату й далі були зачинені.

– Я зараз, – сказала Саша в простір. – Я... піду пошту заберу. Спустилася вниз по сходах, не чекаючи ліфта. Сусід з п'ятого поверху заходив у під'їзд, весь мокрий, з величезним мокрим псом на повідку.

– Здрастуйте, – сказала Саша.

Сусід кивнув. Пес труснув мокрою гривою, розсипаючи бризки.

Саша вийшла під дощ. Було вже темно, світилися вікна в сусідніх будинках, кленове листя лежало на чорному глянсовому асфальті, неначе кольорові латки.

На мокрій лаві сидів чоловік у темно-синьому, як у Саші, блискучому од дощу плащі. Чорні окуляри він замінив на димчасті, але темрява осіннього вечора робила їх цілком непроникними.

– Привіт, Сашо. Злякалася?

Вона не чекала такої іронічної, приятельської інтонації. Здрігнулася. Холодний вітер, пробравшись під нашивку накинутий одяг, лизнув голі коліна.

– Давай гроші.

Вона віддала йому монети разом з гаманцем. Він зважив мішечок на долоні, кивнув, сховав.

– Добре. У мене є для тебе завдання.

Саша роззявила рота.

– Просте завдання. Дуже просте. Щоранку, о п'ятій, ти повинна виходити в парк на пробіжку. Біжи, скільки зможеш – два кола по алеях, три кола. Як набігаєшся, заліз у густі кущі й попісай на землю. Краще заздалегідь напитися води, щоб не виникло нежданої проблеми... Тільки без пропусків. Щоранку, о п'ятій.

– Навіщо? – пошепки запитала Саша. – Навіщо вам це треба?

Дощ котився по її щоках, змішуючись зі слізьми. Темний чоловік не відповів. На скельцях його окулярів лежали краплини, відбивалося далеке світло ліхтарів, і здавалося, що очі в незнайомця фасеткові.

– Раз на місяць тобі надається відпустка на регулярні жіночі дні. Чотири дні... чотирьох днів вистачить?

Саша мовчала.

– Стеж за будильником. Якщо пропустиш чи спізнишся хоч раз, буде дуже погано. Послідовності дій не можна порушувати: плануй заздалегідь, пий воду.

– Усе життя? – вирвалося в Саші.

– Що?

– Мені так... робити... бігати... все життя?

– Ні, – здається, чоловік здивувався. – Я скажу, коли вистачить. Ну, йди додому, ти ж змерзла.

Сашу трясло.

– Йди-йди, – сказав їй співрозмовник м'якше. – Усе буде добре... якщо ти, зрозуміло, виявишся дисциплінованою людиною.

* * *

Коло входу в парк горів однісінький ліхтар. Під чавунним стовпом, на якому колись висів годинник, бовванів старий собачник – перший і єдиний у цей час перехожий. Подивився на Сашу байдуже.

Вона бігла крізь воду, що лилася з неба. У центрі парку була кругла клумба, доріжки вилися навколо неї кільцями, Саша побігла по найкоротшій. Не розбираючи дороги, раз у раз влітала в калюжі: холодна вода розліталася з-під кросівок, обляпала спортивні штани до колін і вище. Саша бігла, зціпивши зуби. У животі в неї булькало майже так само, як під ногами: ледь чи не літр води було випито перед виходом з будинку. Саша ледве терпіла. Одне коло... Друге.

Вона сповільнила крок. Зупинилась. У всьому парку не було ні душі. Крізь напівголі гілки просвічував далекий ліхтар. Ступаючи по мокрому листі, Саша залізла в кущі, які обсіпали її градом крапель, і, проклинаючи все на світі, виконала останню частину ритуалу. Гірко порівняла себе з собакою, яку вивели на прогулянку.

Похід у кущі приніс їй полегшення – закономірне, враховуючи кількість рідини, яку Саша умудрилася в себе влити. Розпач угамувався, й навіть сльози висохли. О пів на шосту ранку вона відімкнула двері квартири своїм ключем, у мокрих шкарпетках прокралась у ванну, сховала костюм та розкислі кросівки у схованку під раковиною й стала під гарячий душ.

Через хвилину її знудило. Монети вилетіли на дно ванни, жовті кружальця на білій емалі. Саша докупалася, перевела дух, зібрала їх на долоню. Чотири монетки, з округлим знаком на аверсі й нулем на реверсі. На вигляд дуже старі, наче пролежали роки й роки у замкнених скринях, у невідомих скарбах...

Через п'ятнадцять хвилин Саша заснула у своєму ліжку, міцно й безтурботно, як не спала вже давно. І коли через годину з гаком мама прийшла будити її до школи, послалася на хворобу й не встала.

* * *

...Та й навіщо їй ходити до школи?

Удень подзвонила репетиторка. Саша збрехала, що занедужала. Репетиторка суворо попросила надалі попереджати – заздалегідь.

Увечері планувалися курси в універсі. Саша не пішла. Лежала, закинувши підручники, й думала.

Навіщо все?

Світ улаштований геть не так, як вона думала раніше. Видимий зв'язок подій – закономірності, випадковості, події й будні – не більше, ніж ширма для іншого життя, невидимого й незбагненого. Якщо існує на світі – справді існує – чоловік у темних окулярах, якщо в його руках сон, ява, нещасні випадки... Навіщо тоді ходити до школи, навіщо вступати в інститут? Якщо в одну мить усе може зникнути, зруйнуватися тільки тому, що у неї, в Саші, не подзвонить вчасно будильник?

Повернулася з роботи мама. Стурбовано про щось розпитувала, міряла Саші температуру, хитала головою.

– Перевчилася? Щось рано, жовтень надворі, навчальний рік тільки починається. Я ж тобі казала: піди в неділю погуляй! Сходи в кіно... Подзвони однокласницям, ти ж з кимось спілкуєшся?

– Не хвилюйся, – відповідала Саша механічно, як магнітофон. – Усе буде добре.

І додавала про себе: «Якщо я, звичайно, покажу себе дисциплінованою людиною».

Увечері вона завела три будильники: свій, мамин електронний і ще один – старий бабусин. Цілу ніч то засинала, то прокидалася в холодному поту, дивилася на циферблати – перша ночі, за чверть друга, пів на третю...

О пів на п'яту вона відчула майже радість од того, що можна вже вставати.

* * *

У листопаді погода раптом виправилася. Повернулося неждане, умовно-осіннє, але цілком відчутне тепло. Щодня визирало сонце – нехай ненадовго, зате щиро. Листя висохло й шаруділо під ногами. І пахло свіжо й терпко, сумно, та не без надії.

Саша прокидалася о пів на п'яту – за хвилину до переклички будильників. Знешкоджувала їх одного за одним, як міни. Натягала теплий костюм, надівала куртку і йшла в парк; за місяць пробіжок вона вивчила дорогу до дрібних деталей. Знала, де надщерблений асфальт, де звичайно утворюються калюжі, де схил, де рівне місце. Бігаючи по сухих алеях, стрибаючи через купи листя, зібраного двірниками, вона встигала подумки повторити англійські діалоги й тексти, скласти план на день або мовчки проспівати пісню, почуту вчора по радіо. Намотуючи третє, четверте коло навколо клумби, вона знала напевно, що нічого поганого ні з нею, ні з мамою сьогодні не станеться. У цьому була гірка, відсторонена, осіння радість.

«Відпускні» дні, проведені без пробіжок, зненацька виявилися найважчими за минулі тижні. Саша все одно прокидалась о пів на п'яту, лежала без сну до сьомої, слухала, як оживає будинок, як гуркоче баками сміттєвоз, як працює ліфт і лаються під вікнами двірники. Ритуал було порушено; Саші здалося, що її доля натягується, мов нитка, тріскається, висихає й може от-от порватися. З кожним днем дедалі нервовіша, вона насилу діждалася того ранку, коли можна було взути кросівки і вийти, залишаючи сліди на вкритій інеєм траві, у листопадовий ранок.

Потім приїхав Валентин.

Саша повернулася зі школи – на хвилину, закинути сумку, перекусити й бігти до репетиторки. Незнайомий чоловік сидів на лаві коло під'їзду. Саша спочатку привіталася (про всяк випадок, вона завжди віталася з усіма, хто тут сидів), і тільки потім упізнала білошкірого, ще більше схудлого знайомця.

– Привіт, – сказав Валентин. – Я дивлюся, у вас нікого немає вдома...

– Мама буде о шостій, – сказала розгублена Саша. – А я... це...

– Я почекаю.

Було пів на третю. Саша мигцем глянула на годинник. Потім на Валентина.

Надії, що він піде, не було ніякої. Надії, що мама його прожене... теж, чесно кажучи, не було. Та й хто Саша така, щоб вирішувати мамину долю на свій розсуд?

– Йй можна подзвонити на роботу, – сказала сухо. – І запізно додала: – Як здоров'я?

* * *

Вона прокинулася о четвертій двадцять дев'ять. Вимкнула будильники. Почалапала на кухню, випила чаю з термоса. Одяглася. Вийшла в коридор, замкнула двері.

Учора ввечері мама й Валентин сиділи на кухні, про щось ледве чутно перемовляючись. Саша лягла рано (тепер вона завжди лягала рано, збивав з ніг недосип), запхнула голову під подушку, щоб не почути ні слова, навіть випадково, заплющила очі й приготувалася провалитися в сон. Але сон не приходив. Саша думала про життя, як про колекцію однакових днів. Буття складається з днів, і кожний з них – як закільцьована стрічка, як велосипедний ланцюг, що рівно біжить по шестернях. Кляц – перемкнули швидкість, дні стали трошки інші, але знову течуть, знову повторюються, і в цій монотонності й полягає сенс...

Напевно, вона засинала. Ніколи раніше такі думки – наяву – їй не відвідували.

Давним-давно, коли Саша була маленька, їй хотілося знайти собі тата. Не того, який пішов і живе десь там, ні про що не дбаючи. Справжнього, який оселився б із ними в одній квартирі. Саша безсоромно «сватала» маму за всіх більш-менш симпатичних дядьків, і «життя з татом» здавалося їй суцільним святом.

Відтоді минули роки. У Саші нило серце, коли вона думала про маму й Валентина. Він обдурив її раз – може обманювати й далі. Мама це розуміє. Але все одно говорить з ним на кухні за чашкою охололого чаю, вони сидять, майже торкаючись головами, і говорять, хоч минула вже північ...

Уночі був мороз. Калюжки поблискували; крізь теплі шкарпетки, крізь підошви кросівок Саша відчувала, яка холодна стала земля. Біглося легко – давалися взнаки щоденні тренування. Коло входу в парк горів єдиний ліхтар, маячив старий собачник, Саша кивнула йому, як давньому знайомому...

У парку хтось був. Стояв на доріжці, переминаючись з ноги на ногу – у спортивному костюмі й вітрівці, у кросівках, як і Саша. Їй довелося підійти майже впритул, щоб його впізнати.

Це був Кінь. Ванька Білокінь, її однокласник.

– Привіт. Біжімо?

Саша нічого не сказала. Кінь пристроївся поруч, майже торкаючись рукавом її рукава. Коли тканина їхніх курток усе-таки торкалася, виходив різкий шелесткий звук: вжик-вжик.

Саша бігла, звично обминаючи калюжі. Іван двічі послизнувся, один раз проломив тонкий лід і вляпався у воду. Але не відставав.

– Ти щодня бігаєш? – спитав, задихаючись на бігу. – У мене дід, ну, в нього безсоння, він собаку вигулює, каже, дівчина з вашого класу щодня гасає, як божевільна, о п'ятій ранку... Ой!

Він перечепився об коріння, що стирчало з землі, і трохи не впав.

– Ти спортом зайнялася? Щось я не помічав за тобою... Чи волю тренуєш?

– Треную.

– Я чомусь так і подумав... – Вони пробігли всього два кола, але Іван уже захекався.

– А ти? – зволила запитати Саша. – Ти що тренуєш?

– Теж волю, – серйозно відповів Кінь. – Лежав би зараз у ліжечку, спав би...

Він сповільнив крок.

– Може, годі?

Саша зупинилася.

Небо було всипане зірками, яскравими, як підсвічені прожектором стрази. Іван розчервонівся, важко дихав, дивився нахабно й весело.

– Дивна ти, Самовій. Річ у собі. Людина у футлярі. Тепер ще бігаєш. Дід каже – щодня, о п'ятій ранку... Може, ти закодована принцеса?

Він говорив, ледь усміхаючись, нервувався й боявся здатися смішним. Він сам був «річ у собі», хлопчик, націлений на успіх. Переможець олімпіад і пожирач фантастики, вилицюватий, з темними кучерями, у сорочках, завжди ретельно випрасуваних матір'ю та сестрою, чепурун, що у шістнадцять років уміє пов'язувати краватку трьома способами...

Саша дивилася на нього й думала тільки про одне: зараз їй треба піти в кущі. Негайно. Інакше ритуал буде порушено, та й до будинку вона, якщо чесно, вже не дійде.

– Кінь, почекай мене коло входу.

Він не зрозумів. Продовжував говорити, лукаво всміхаючись у сутінках, верз дурниці про закодовану принцесу й про те, що їй треба розкодувати.

– Кінь, іди почекай мене! Я зараз прийду!

Він не розумів. Ідіот. Самовдоволений базікало. Час ішов, пробіжка закінчилася, але ритуал не було завершено.

– Мені треба в кущі! – вигукнула Саша. – Попісяти мені треба, зрозумів?
Коли Саша вийшла з парку, коло входу нікого не було. Ні дідка з собакою, ні Білоконя.
Тільки ланцюжок слідів тягся по вкритій інеем траві.

* * *

Валентин поїхав. Саша понадіялася – назавжди, та де там. Новий рік вони зустрічали
втрюх – у сімейній атмосфері, з шампанським, з ялинкою, яку мама прикрашала сама й Сашу
навіть не підпускала.

Цілу ніч надворі бахкали петарди. О пів на п'яту ранку, коли мама й Валентин усе ще
дивилися по тридесятому місцевому каналу «Іронію долі», Саша взула чоботи (бігати по снігу
в кросівках вона не наважувалась) і намотала шарф поверх куртки.

– Ти все-таки йдеш? – запитав з кімнати Валентин. – Ну й характер у тебе, Олександро,
заздрю...

Саша вийшла, нічого не відповівши. Сніг перед будинком був посипаний конфетті, поде-
куди з підталого снігу стирчали недогарки бенгальських вогнів. Саша побігла.

Світилися вікна. Бродили веселі п'яні компанії. У парку в заметах валялися пляшки з-під
шампанського. Саша бігла, слухаючи, як хрускотить сніг, відчуваючи, як морозом прихоплює
вологі ніздрі, дивлячись, як тане в повітрі хмарина подиху. «Ну й характер у тебе, Олександ-
дро, заздрю». Тут у кожного виробиться характер. І хоч зв'язок між Сашиним ранковим сном
неочевидний і недоказовий – з передінфарктним станом у чужої, власне кажучи, людини...
Хоч уже на ту мить – не чужої, ні... Щось сталося з мамою, щось змінилося, вона ще молода,
але ж вона не буде вічно молода...

Отож. Хоч і недоказовий такий зв'язок – він є, Саша точно знає й обманутися не має
права. От і замкнулося перше коло.

Саша бігла тепер уже по власних слідах. Намагалася потрапляти рівненько, слід у слід.
Спершу неусвідомлено. А потім – з цікавістю. По колу. Слід у слід. Давно не видно було Івано-
вого діда з його шавкою. Позбувся безсоння? Чи занедужав, не виходить? Відколи романтичне
ранкове побачення закінчилось так ганебно й вульгарно, Саша й Кінь майже не розмовляли.
Трималися, як звичайно, стримано, байдуже. Наче нічого не сталося. Не вдалося принцесу
розкодувати.

Саша отямилася. Яке це коло: восьме? Десяте? Багаторазово повторені сліди на снігу
стали більшими й глибокими, наче тут пробігла снігова людина у величезних валянках.

З темного неба повалив сніг. Десь проїхала, виючи сиреною, «швидка допомога». Не до
нас, подумала Саша з похмурих задоволенням. Не про нас. З нами нічого не може статися.

Справляти природні потреби на морозі – задоволення невелике. Саша вибралася з кущів,
ретельно застібаючись, обтрушуючи сніг, що нападав з гілок. Було б здорово, якби ці прокляті
монети ніхто, крім неї, не бачив. Але ж бачать... Позавчора мама запитала, випадково наткнув-
шись на «денний виторг»: «Що це в тебе знову?» Саша збрехала, що це латунний сплав, фішки
для гри... Яке там казино, ти що! Гра, як у шашки, ми в школі граємось...

Мама повірила. Бо раніше Саша ніколи їй не брехала. Ну майже ніколи.

Вона зайшла у квартиру. Двері в мамину кімнату були зачинені. Стояла щільна тиша,
тільки сніг шелестів, ударяючись об бляшані козирки вікон.

Саша пройшла у ванну. Увімкнула гарячу воду й довго дивилась, як тече струмінь.

А потім її знудило грішми. І відразу – парадоксально – стало легше.

* * *

Гірка монет росла. Саша складала їх у стару шкарпетку й зберігала в нижній шухляді письмового стола, під гіркою чернеток. Невідомо, що сказала б мама, наткнувшись на цей скарб, але в мами останнім часом було багато іншого клопоту.

На полиці у ванній закріпилися помазок і бритва, у склянці із зубними щітками з'явилася чужа, і Саша більше не сміла тинятися по дому в трусах і майці. Запах чоловічого одяку перебивав усі інші, звичні запахи. І мама, котра, відколи Саша себе пам'ятає, завжди належала тільки їй, тепер ділила свою увагу між дочкою та Валентином – причому останньому, як новенькому, діставалася лєвова пайка.

Очевидно, у Валентинові плани входило «налагодити контакт» з Сашею. Він заводив з нею довгі розмови за вечерею, і делікатність заважала Саші одразу ж піти. Її чекали підручники, багато непрочитаних розділів та недописаних рефератів, на межі ночі й ранку її чекала пробіжка, принизливий похід у куші й дзенькіт грошей об раковину. А Валентин докладно розпитував про її життя, про плани на майбутнє, докопувався, чого ж вона так хоче стати філологом, і чи не думала вона про літературні переклади з англійської, і що в деяких комерційних вузах є навіть стипендії й усякі стимулюючі програми для відмінників. Саша приймала ці розмови, як риб'ячий жир з ложечки, потім ішла у свою кімнату й сиділа там за письмовим столом, бездумно водячи ручкою по аркушу зошита.

Валентин займався медичною технікою, чи то розробляв, чи то тестував, чи то продавав, а може, все разом. З його докладних розповідей про себе Саша не запам'ятовувала майже нічого. У нього були діти, чи то два хлопчики, чи то хлопчик і дівчинка, про них він говорив багато й охоче, підкреслював, що їх любить. Саша, дивуючись про себе з такого лицемірства, несла в кімнату чашку з охололим чаєм і сідала гортати програму для вступників у вузи. Злипалися очі. Глибокої зими, у темні-темні дні Саша жорстоко страждала від недосипу.

* * *

На початку лютого сталася відлига, а потім – за одну ніч – усе знову підморозило. Саша вийшла на пробіжку, повністю виконала ритуал і, вертаючись додому, біля самого під'їзду послизнулася, впала й зламала руку.

Сиділа, терплячи біль, поки не прокинулася мама. Побачивши Сашине передпліччя, перелякалася й стала дзвонити в «швидку». Вийшов Валентин, викликався їхати разом з Сашею, супився, співчував, казав яксь дурниці, типу: «Терпи, козаче, отаманом будеш», і від його примовок Саші було востократ гірше. «Швидка», не довго думаючи, відвезла її в лікарняний травмопункт, де старий хірург, сірий од безсонної ночі та тютюнового диму, мовчки закатав Сашу в гіпс.

– Як груші, – сказав медсестрі. – Падають і падають. Сьогодні буде в нас урожай... А ти, – кивнув Саші, – підеш у районну поліклініку. І не переживай: з усяким буває. На молодих гоїться, як на собаках.

Валентин відвіз Сашу додому на таксі. Біль майже вщух. Валентин міркував, як вдало вийшло, що постраждала ліва рука, отже, Саша спокійно може ходити до школи й на курси, писати свої конспекти, з правою ж рукою все гаразд! Саші здалося, що голова в неї перестала бути круглою, вона перетворилася на аеродинамічну трубу і Валентинові слова, втягнені в одне вухо, зі свистом і ревом вилітають з другого.

Дзвонила з роботи мама, хвилювалася, питала, як справи. Саша заспокоїла її мертвим голосом, пішла до себе й лягла, не знімаючи светра, на диван.

Як тепер бути з одягом? Надворі мінус десять... Як натягати рукав на гіпс? Як самій одягатися й роздягатися?

Три будильники стояли в ряд. Два цокали, один моргав електронним табло. Щодня, щодня, а Саші в гіпсі ходити півтора місяця...

«...Люди падають, ламають кістки, гинуть під колесами...» Але ж Саша чесно виконувала всі умови! Чому ж з нею все-таки це сталося?

Не переживай, сказав старий хірург. З усяким буває. Справді, якби Саші було років сімдесят – тоді біда. А так – незручність, неприємність, погано, але не трагічно...

Погано, але не трагічно. Якби з Валентином не стався серцевий напад на пляжі – як будувалися б їхні з мамою стосунки? Чи ніяк?

Саша пробралася на кухню. Накрапала собі маминої валер'янки, випила залпом – яка гидота! – і, забившись під ковдру, заснула.

* * *

Двадцять дев'ять по четвертій її підкинуло, наче трампліном. Саша сіла, зі сну нічого не тямлячи, спробувала випростати руку й сіпнулася од несподіваного болю.

Згадала все. Труснула головою; виходить, вона проспала майже добу?!

У роті було сухо. Саша встала, напилася води з чайника, абияк натягла спортивні штани, влізла в чоботи. Сунула праву руку в рукав, крекчучи, накинула куртку на ліве плече. З лижною шапочкою в руках вийшла з дому.

Небо знов очистилося. Горіли зірки. Лід у дворі був подекуди сколотий, подекуди рясно посипаний піском і сіллю. Гіпс на руці остигав – незвичне, неприємне відчуття. До п'ятої години лишалося всього кілька хвилин, Саша йшла дедалі швидше. Спустилася в підземний перехід, тримаючись здоровою рукою за поручень. У напівтемній трубі відлунювали від стін її квапливі кроки. Рахунок ішов уже на секунди.

Перед входом у парк горів ліхтар. І стояв, опершись на стовп, чоловік.

Саша пройшла мимо, цілеспрямована, як куля. І тільки опинившись на засніженій доріжці, здригнулася й озирнулася.

Світло ліхтаря віддзеркалювалося в скельцях димчастих окулярів. Дві палаючі жовті цятки.

– Іди додому, – сказав чоловік під ліхтарем. – Відпочивай. Від сьогодні можеш уже не бігати.

* * *

У березні зняли гіпс. Мама припустила, що тепер, нарешті, Сашині нерви повернуться до рівноваги і її «вибрики» припиняться.

Їй напрочуд важко далася відмова від ранкових пробіжок. Здавалося, життя втратило сенс. Валентинова присутність дратувала дедалі більше. Якось він навіть пішов жити в готель, і мама не розмовляла з Сашею кілька днів. Залишившись геть одна, Саша блукала вулицями, занедбавши і школу, й курси. Репетиторка зрештою відмовилася з нею займатися.

Валентин умовляв маму потерпіти. Запевняв, що причина в переломі, в анальгетиках, які Саша пила чи не жменями. Він був по-своєму правий.

І мама теж мала рацію. Скинувши гіпс, знову відчувши руку, Саша заспокоїлася майже зразу. Ланцюг життя повернувся на звичні шестерні, і вони закрутилися, відраховуючи дні. Ранок. Школа. Курси. Уроки. Вечір. Ніч...

Набір однакових днів. Устояний ритм. Саша навчилася не здригатися від пішоходів у темних окулярах: настала весна, і таких людей ставало на вулицях дедалі більше. У школі зби-

рали гроші на випускний вечір, довго сперечалися на батьківських зборах і трохи не посварилися: хтось, як Сашина мама, пропонував святкувати скромно, хтось хотів обов'язково дорогі подарунки всім учителям і круїз на пароплаві по річці...

Саша написала пробний твір на курсах і була розчарована своєю четвіркою.

– Не берися за вільну тему, – напучувала викладачка. – Бери стандартне й розкривай, як учили. Вільні теми – для геніїв або для двієчників, не наступай двічі на ті самі граблі!

Саша слухала, кивала й знала, що рано чи пізно чоловік у темних окулярах з'явиться знову. І знову чогось зажадає, і Саша не зможе відмовитися.

Чи якось спробувати? Ану ж Валентинів серцевий напад – випадковість?!

Щоразу, подумавши так, Саша лякливо озиралася. Вона знала, що не зможе збунтуватися. Не буде навіть пробувати. Надто страшно.

* * *

До медалі вона трохи недотягла. Розчарування майже не було: вона давно знала, що так і буде. Випускний пройшов повз неї: Саша засинала посеред загальних веселощів і була дуже рада, що принаймні круїзу не замовили.

Ваня Білокінь танцював з Ірою з паралельного класу. Саші було майже байдуже. Кінь одержав медаль і на момент випуску був уже студентом мехмату.

А Саша подалася здавати документи на філологію. Сама. Мама хотіла піти з нею, та Саша відбрикалася.

Зацвітала липа. Накрапав дощик. Саша йшла і всміхалася. Цього року моря не бачити, як своїх вух, ну то й нехай. Якщо не вступить з першого разу... неприємно про це думати, та мало що... Влаштується де-небудь секретаркою. Хоч на тій же кафедрі. Попрацює, познайомиться з людьми... Вирветься з цього проклятого кола – конспект, уроки, конспект...

– Сашо!

Вона озирнулася, все ще всміхаючись. Чоловік у темних окулярах сидів на лаві, повз яку вона щойно пройшла й уваги не звернула. Ніби віддзеркалюючи її усмішку, він розтяг губи й припрошуючи поплескав по лаві коло себе.

Саша підійшла й сіла. Поклала сумку на коліна.

– Як рука? – недбало спитав її співрозмовник.

– Добре.

У мокрій липі над їхніми головами поралися горобці. Оглушливо цвірінкали.

– Скільки в тебе монет?

– Чотириста сімдесят дві, – відповіла вона не замислюючись.

– Ти набрала прохідний бал.

– Я поки що не складала ніяких іспитів...

– Складала-складала, – він знов усміхнувся. – На.

І простяг їй рудуватий папірець, надрукований типографським способом. Сашині ім'я та прізвище були вибиті на друкарській машинці.

«Поздоровляємо! Самовій Олександро, Вас зараховано на перший курс Інституту Спеціальних Технологій м. Торпи. Початок занять – першого вересня». І нижче, дрібним шрифтом: «З приводу поселення в гуртожиток звертатися...»

Саша відвела очі від папірця. Втупилася в чоловіка, що сидів поруч на лаві. Хвилини дві нічого не могла сказати.

– Що це?

– Це інститут, де ти вчитимешся. Дуже гарний інститут.

– Я не розумію, – сказала Саша. – Я в університет... я...

Чоловік, що сидів поруч, раптом зняв окуляри.

Саша чекала чого завгодно. Що в нього взагалі немає очей. Що очі намальовані на блідих злиплих повіках. Що очі зашиті дратвою, що очниці порожні...

Очі були. Карі. Спокійні. На перший погляд, зовсім звичайні.

– Мене звати Фарит, – сказав він неголосно. – Фарит Кострицький. Якщо тобі цікаво.

– Цікаво, – сказала Саша після паузи. – Ви б... відпустили мене, Фарите, га?

Він похитав головою:

– Сашо, за результатами попередніх тестів тебе прийняли в пристойний інститут, попереду в тебе ціле літо вільне. Гуляй. Купайся. Набирайся сили перед навчанням. До тридцять першого серпня купиш квиток до міста Торпи. Можеш приїхати за кілька днів, оселитися в гуртожитку, освоїтися...

– А як я все це поясню мамі?! – аж скрикнула Саша. Жінка, що проходила мимо, здивовано повернула голову.

– Як-небудь поясниш, – сказав Фарит. – Придумай. Бо може статися й так, що пояснювати буде нікому. Свобода – що хочу, те роблю...

Він знову надів окуляри. Саша вчепилася в лаву; спокійне лице співрозмовника розпливлося в неї перед очима.

– А я вас... – почала вона дзвенячим голосом. – Ви... нічого не можете! Нічого. Я у вас не вірю. Я вас... Я хочу, щоб це був сон!

Нічого не сталося. Визирнуло сонце й відбилося в калюжах. Саша хотіла ще щось сказати – та замість цього розридалася від жаху, безпорадності й сорому.

– Тихо, – сказав Фарит. – Тихо... Я ж сказав: нічого нездійсненого, жахливого, неможливого я від тебе не вимагатиму. Ніколи.

Саша ридала. Сльози крапали на рудуватий папірець, надрукований типографським способом.

– Ну що ти за людина, – втомлено сказав Фарит. – Потрібен тобі той університет? Ні. Абсолютно не потрібен. Добре тобі жити у двокімнатній малометражці з молодятами? У новому статусі пасербиці? Ні, Сашо. Але ти все одно йдеш по второваній доріжці? Нічого не хочеш міняти?

– З нею буде все... добре?! – крізь сльози викрикнула Саша.

– Авжеж. Вона буде здорова й навіть щаслива. Бо ти розумна дівчинка й зробиш усе, як я тобі сказав... Не питай, що буде, якщо не зробиш.

Він легко підвівся.

– Гроші збережи, привези з собою. Адреса інституту є на папірці. Постарайся не загубити... Сашо, ти мене чуєш?

Вона сиділа, затуливши лице долонями.

– Усе буде добре, – сказав чоловік, що назвався Фаритом Кострицьким. – Можеш скласти іспити в університет, будь ласка. Не хочеш гуляти літо – як знаєш. Умова одна: до першого вересня ти повинна бути в Торпі. Тебе поселять у гуртожитку. Нададуть безкоштовне харчування. Дадуть стипендію – невелику, але на пиріжки вистачить. І перестань рюмсати. Соромно за тебе, чесне слово.

* * *

Саша сиділа на лаві, поки остаточно не висохли сльози й не вирівнялося дихання. Дощ перестав – і знову пішов. Краплі пробилися крізь листя липи. Саша розкрила парасольку.

Вона не спитала, яких таких спеціальних технологій навчають в інституті міста Торпи. Чесно кажучи, це її анітрохи не цікавило. Їй було сімнадцять років, більшу частину їх прожито даремно, а вже минулий рік – то й поготів. Конспекти, підручники... заради чого?

У неї не було друзів. Мама свою любов перемкнула на Валентина – як перемикають залізничні стрілки. І не було до кого йти, не було кому пожалітися на чоловіка в темних окулярах, що назався Фаритом Кострицьким.

Вона підвелася. Дощ давно перестав, вийшло сонце, але Саша йшла під парасолькою, не помічаючи здивованих поглядів. Піднялася на високий ганок універу, вистояла чергу з таких самих, як вона, абітурієнтів, здала секретарці заяву, атестат, медичну довідку. Усе, як належить. Як і збиралася.

Після цього повернулася додому. Склала стосиком усі книжки й загальні зошити. Помилувалася. Запхнула якнайдалі в стіл.

Потім знову вийняла. Ну що робити, якщо це – оце! – становило її життя впродовж багатьох місяців? Чоловік, що назався Фаритом Кострицьким, має рацію: вона не зможе зіскочити з уторованої доріжки. Вона сидітиме і займатиметься, уже знаючи, що все даремно, але в глибині душі сподіваючись, що це знадобиться, можливо, при вивченні «спеціальних технологій»...

Вона знайшла перелік вузів – довідник для абітурієнтів. Прогортала від початку до кінця. Ні міста Торпи, ні Інституту спеціальних технологій не знайшла.

Не здивувалася.

* * *

Усе своє свідоме життя Саша була старанною ученицею. Складати іспити абияк виявилося не так просто.

Навколо всі хвилювалися. Розпихали по кишнях шпаргалки. Чиїсь матері пили валідол. У величезних лунких приміщеннях літав пил, пахло старою бібліотекою, а надворі була спека, пекло. Саші було байдуже. Вона почувалася скляною й байдужою, як новорічна ялинкова кулька.

Твір написала легко. На усній історії трохи не згоріла з сорому: переплутала дати, одне питання взагалі геть забула. Одержала чотири. Вийшовши з аудиторії, оточена пінною юрбою, здивовано спитала себе: що я тут роблю? Чому мене досі хвилює Куликовська битва?!

Мама насамперед поцікавилася оцінкою й, почувши правду, страшенно розчарувалася.

– Як – чотири?! Та це ж історія... усна... А як же курси? Ти ж цілий рік ходила...

– Без хабара туди нема чого й потикатися, – глибокодумно зауважив Валентин.

Мамині очі раптом стали злими:

– Без хабара... Та вона за ці дні й книжки не розкривала! Наче їй усе одно! Гуляла десь з ранку до вечора... На пляж ходила? Без хабара і я вступала, і ти вступав, причому з першого разу!

– Були інші часи, – філософськи зауважив Валентин. – А тепер...

– У крайньому разі, – сказала Саша зненацька для себе, – піду й вступлю десь-інде.

– Себто як?!

– У світі багато хороших інститутів, – кинула Саша й швиденько вийшла до себе в кімнату.

Мамин і Валентинів голоси ще довго не стихали. Сперечалися.

* * *

Авжеж, вона пролетіла. Ніхто й не сумнівався. Вивісили списки, Саша зі своїми балами опинилася під рискою.

Мама до такого повороту подій була готова. Заздалегідь було ясно, що високих балів Саша не набере, і відмінний атестат їй мало чим допоможе.

– Ти слушно казав, – зі стриманою гіркотою сказала мама Валентинові. – Хоч скільки репетиторів не плати... Треба було комусь дати на лапу. Це я винна. Треба було... Часи інші...

– То що їй – в армію йти? – з награною веселістю відгукнувся той. – Вона ж не хлопчик. Попрацює рік, сьорбне дорослого життя...

Саша роззявила рота. Набрала побільше повітря...

І нічого не сказала. Вирішила перечекати ще кілька днів.

Був серпень. Спека змінилася дощами. Мама взяла на роботі коротку відпустку: вони з Валентином збиралися, нарешті, одружитися.

– Скромно, – говорила мама, зачісуючись перед дзеркалом, поблискуючи очима. – Розпишемось і поїдемо на кілька днів на базу відпочинку... Ми там були, Сашо, пам'ятаєш, там такі дерев'яні будиночки й зовсім поруч річка, ліс...

– Дощі, – сказала Саша.

– Ну, не назавжди. Зрештою, там і в дощ добре. Там є такі навіси... Під ними можна палити багаття, смажити шашлики...

– Мамо, – сказала Саша, ніби стрибаючи в крижану воду. – Я вступила в інститут. В Інститут спеціальних технологій міста... міста Торпи.

Мама обернулася. Дві шпильки стирчали у неї з рота, мов тоненькі вампірячі ікла.

– Я вже вступила, – повторила Саша. – Раз із універом так вийшло... Ну, я провчуся в Торпі рік. А потім, можливо, переведусь.

Про переведення вона вигадала щойно, дивлячись у почорнілі, округлені мамині очі.

– Якого міста? – мама виплюнула шпильки.

– Торпа.

– Де це?

– Недалеко, – збрехала Саша. – Там гуртожиток надають безкоштовно. І ще стипендія.

– Інститут... чого?

– Спеціальних технологій.

– Яких технологій! Ти ж гуманітарій!

– Спеціальних... Мамо, ну це ж нормальний, пристойний виш. Не столичний, так. Провінційний. Але там...

Саша затнулася. Мама дивилася на неї, як могла б дивитися мураха на охоплений полум'ям мурашник.

– Сашо, скажи, що ти пожартувала.

Саша вийняла з кишені рудуватий папірець, надрукований типографським способом, колись покороблений од дощів та сліз, але ретельно випрасуваний праскою. Мама пробігла його очима. Подивилася знову на Сашу.

– Послухай, тут дата – червень... Звідки він у тебе?

– Одержала по пошті.

– Коли?

Саша затримала подих. Брехати мамі отак в очі – справа нелегка, без звички не вдається.

– Кілька днів тому.

– Сашо, ти брешеш!

– Мамо, це справжній документ! Я вступила! В інститут! І я там навчатимуся! – у Саші тремтів голос. – Так треба, розумієш?

– Розумію, – мама обіперлася об край стола. – Я розумію. Ти ревнуєш. Ти – доросла дівчина – поводишся, як... як розпечена, погана дитина. Відколи... Не можеш мені пробачити, так? Не можеш пробачити і влаштуєш демонстрації?

– Ні! – Саша захлинулася. – Він тут ні при чому! Це просто... Ну... так вийшло, що я зробила. Я поїду до Торпи, і...

– Нікуди ти не поїдеш, – у маминому голосі хрускав лютневий лід. – Ти навчатимешся в нормальних умовах, у нормальному виші. Мені дуже шкода, що я виховала егоїстку, але більше ніякого екстриму я не допущу. Дякую за приємну розмову.

І вона знову відвернулася до дзеркала.

* * *

Через два дні холодних, скутих стосунків мама прийшла додому незвично весела, з рожевими «яблучками» на щоках. Виявилося, що в університеті відкрито добір на вечірнє відділення, і Сашу з її балами, можливо, візьмуть.

– А працюватимеш у нас на фірмі, – говорила мама, спритно розставляючи тарілки, розкладаючи картоплю з м'ясом. – Я домовилась. Удень працюватимеш, увечері пари. Потім можна буде перевестися на денне. Напевно, можна. На другому курсі чи на третьому...

Саша мовчала.

– Завтра вранці треба буде підійти на кафедру. Кімната тридцять друга. Ти чуєш?

– Я поїду до Торпи, – промовила Саша ледь чутно. Над столом зависла мертва тиша.

– Сашо, – докірливо сказав Валентин. – Ну навіщо ти так?

Рятуючись, Саша встала з-за стола. Залишивши незайманою свою порцію, пішла в кімнату, залізла під ковдру й вдала, що спить. Мама й Валентин говорили голосно, крізь стіни й крізь ковдру до Саші долинали уривки фраз.

– Заспокойся, – говорив Валентин. – Та заспокойся ти! Самостійність...

– Вона неповнолітня!

– Вони дорослішають... їм хочеться... зрештою, це ж не край світу...

Голоси поступово стихали – напруга спадала. Саша заплющила очі. Все складається якнайкраще: мамі й Валентину зручно буде залишитись у квартирі вдвох. Зараз вони поговорять-поговорять, та й відпустять Сашу до невідомої Торпи, де її чекає казна-що...

Її роздирало надвоє. Якщо мама погодиться легко – Саша образиться навіки. Якщо ж мама стане стіною... а так воно, схоже, й буде...

Ні, не буде. Ось уже на кухні сміються. Домовилися. П'ють чай. Вирішили: у дівчинки своя доля, вона самостійна, нехай їде хоч до чорта в зуби! Задоволені. Ось ми які прогресивні. А що? Безліч школярів отак ідуть з дому через літо після випуску. Назустріч дорослому життю... В гуртожиток...

Саша стягла з лица ковдру. За вікном, за щільно запнутими шторами, досі було світло. Восьма година. Пів на дев'яту. Серпень. До початку занять лишилося три тижні.

У двері Сашиної кімнати неголосно стукнули.

– Це я, – сказав Валентин. – Поговоримо?

* * *

Вони знайшли місто Торпу в атласі автомобільних доріг. Прозорий кружечок на карті, саме в тому місці, де аркуш потерся на згині.

– Місто, – гмикнув Валентин. – Скоріше, селище міського типу. Ну який там може бути інститут?

Саша показала йому рудий папірець. Він довго його розглядав, крутив у руках, супився.

– Ти що, подавала туди документи?

– Ні... Тобто так.

– Але ж твої документи лежали в університеті!

– Туди можна копії... Крім того, в універ мене все одно не взяли.

– Інститут спеціальних технологій, – знову прочитав Валентин. – Що це за технології? Спеціальність твоя майбутня як називається?

– Спеціальний технолог, – сказала Саша.

Валентин насупився:

– Ти що, знущаєшся?

– Ні, – Саші було дуже ніяково. – Спеціальність там обирають на третьому курсі. Або на четвертому. Я точно не знаю.

– Не знаєш, а готова їхати?

– Якщо мені не сподобається, я повернуся, – сказала Саша зовсім тихо. – Чесне слово. Якщо виявиться, що це поганий інститут – я приїду назад. Тільки скажіть мамі, нехай вона не хвилюється. Мені треба туди поїхати. Дуже треба. Річ не в тому, що... зовсім не в цьому. Мені просто треба.

Вона повторювала те саме то так, то сяк, а Валентин сидів перед нею, стривожений, незвично розгублений, і вперше в житті Саші раптом здалося, що він їй не чужий.

* * *

– Вставайте, дівчино. Торпа через півгодини.

– Га? – Саша підскочила й стукнулася головою об багажну полицю.

Ціла ніч минула в напівдрімоті, заснути їй удалося зовсім недавно. Вагон був старий, добряче трусило, десь на столі дзенькала ложка в порожній склянці. Пропливали тіні й вогні, пронизували наскрізь плацкартний простір, де стікали потом гарячі напівголі тіла. Звисали з полиць ріжки простирадл. Хтось хропів, хтось вовтузився з поліетиленовою торбинкою, а Саша лежала на спині, на верхній полиці, і вмовляла себе: через тиждень повернусь. Умова – бути до початку занять. Про те, щоб дожити в цій Торпі до випуску, розмови не було.

Валентин хотів їхати з нею. Наполягав. Сам купив два квитки в залізничній касі, собі й Саші. Він збирався перевірити акредитацію вишу, умови в гуртожитку, одне слово, дізнатися й розвідати все, і Саша в глибині душі була йому вдячна. До того ж, темний чоловік, що назвався Фаритом Кострицьким, не вимагав, щоб Саша заявила до Торпи сама.

Напередодні від'їзду Валентинові подзвонили з Харкова – його син від першого шлюбу потрапив під машину і, хоч легко відбувся, присутність Валентина з його знайомствами у світі медицини була необхідна. Валентин, забувши про Сашині проблеми, гайнув до Харкова. Перед відходом поїзда Саші довелося здавати його квиток, та ще й переконувати маму, що вона й одна впорається.

Мама її проводжала. Довго стояла коло вагона, дивилася крізь скло, махала рукою, давала поради. Саша мріяла, щоб поїзд скоріше рушив. Та коли тепловоз уперше смикнувся – в неї душа шугнула в п'яти, вона готова була вистрибнути у вікно, до мами в обійми.

Вона вперше їхала в поїзді сама. Раз у раз дивилася на багажну полицю, де лежала її валіза. Намацувала мішечок з монетами на дні сумки. Перевіряла документи у внутрішній кишені – паспорт, атестат, медичну довідку, довідку про зарахування і ще якісь папери, усе це в щільному поліетиленовому пакеті. Їй було нестерпно самотньо, весь час згадувалось, як у такому самому вагоні вони їхали з мамою на море, за вікном цвіли маки, і було гарно, спокійно, затишно...

Вона плакала, приховуючи сльози від попутників. І страшенно карталася за те, що тоді, в курортному селищі, піддалася на вмовляння людини в чорних окулярах. Один, найперший раз, піддалася. Нехай був би вічний кошмар, нехай би вона прокидалася й прокидалася на розкладачці в найманій квартирці, але поруч була б мама. І море. Якщо життя людини складається з половини літнього дня двадцять четвертого липня – це все одно гарне життя. Принаймні в ньому нема ні золотих монет, ні Валентина, ні довгої дороги до Торпи.

Сіло за вікнами сонце. Попутники вечеряли, хрумкаючи малосольними огірками, обгризаючи курячі ніжки, очищаючи від шкаралупи матово-білі варені яйця. Саша вийняла бутерброди, приготовлені мамою, і знов трохи не розридалася – у поліетиленовому пакеті був схований шматочок дому. Так нічого й не з'ївши, сховала вечерю. Випила склянку чаю. І залізла на верхню полицю...

– Дівчино! Ви прокинулися? Торпа, кажу!

– Так... Я зараз.

Була межа між ніччю й ранком. Година четверта, може, пів на п'яту. За багато місяців Саша звикла вставати так рано і знала: ранок приносить полегшення. Зараз, збираючись, взуваючи туфлі, стягуючи з полиці валізу (потихеньку, щоб не розбудити сплячих попутників і все одно зачіпаючи чийсь звислі руки), вона майже забула про вчорашню тугу. Вітер далеких мандрів, несподівані відкриття – це в подорожі приваблює, ніде правду діти; вона доросла, самостійна людина, що подорожує без супровідників. Подивимося, що воно за Торпа.

Вона витягла валізу в тамбур. Провідниця дрімала на вкритій ковдрою полиці.

– Скільки стоїмо? – запитала Саша.

– У Торпі? Хвилину. У тебе багато речей?

Поїзд пішов повільніше. Брязнули вагони. У темряві серпневого ранку Саша нічого не бачила – тільки проплив у небі синюватий ліхтар.

Поїзд сіпнувся, брязнув і зупинився. Провідниця, позіхаючи, почала колупати ключем у шпарі.

– Я не встигаю! – сказала Саша з жахом. – Будь ласка, скоріше! Провідниця напівголосно вилаялася.

Поїзд знову сіпнувся. Провідниця нарешті відчинила двері. Поїзд повільно рушив; закинувши за спину сумку, волочачи за собою валізу, Саша зсипалася по залізній драбинці, приземлилася на низький перон і встигла побачити, як провідниця, конвульсивно позіхаючи, зачинає двері вагона.

Усе.

Поїзд набирав швидкості. Саша відтягла валізу далі від краю платформи. Прогримів останній вагон, два вогники на його торці стали стрімко віддалятися й незабаром розтанули в темряві.

Зелений вогонь семафора змінився на червоний. Саша стояла одна на порожній платформі...

Ні, не одна. З напівтемряви вибрела худорлява тінь з великою валізою. Зупинилася поруч.

Хлопець. Сашин ровесник. Блідий, сонний, розпатланий.

– Привіт, – сказав він, помовчавши хвилину. – Це Торпа?

– Привіт, – сказала Саша. – Кажуть, що так.

– Я тут уперше, – сказав хлопець.

– Я теж.

Хлопець помовчав. Потім спитав непевно:

– В інститут?

Саша, що в глибині душі дуже надіялася на це питання, енергійно закивала головою:

– Ага. І ти теж? Спеціальних технологій?

Хлопець усміхнувся з явним полегшенням:

– А що, тут хіба є інший?

– Не знаю, – зізналася Саша. – Ти взагалі тут бачиш якесь місто?

Хлопець роззирнувся, притуливши руки до очей – «біноклем»:

– Офігенно величезний мегаполіс. Вокзалище... А там, бач, якийсь перспективний сарайчик!

Саша розсміялася.

Ситуація перевернулася моментально. Волочачи за собою валізи й змагаючись у дотепності, новоспечені студенти пройшли до «перспективного сарайчика» – він і виявився будівлею вокзалу. Саша в пориві натхнення назвала його «курником після євроремонту». Її новий знайомий оцінив жарт, зайшовшись реготом.

На вокзалі не було ні душі. Каси замкнені. Довгасті мерехтливі лампи висвітлювали порожню буфетну стойку, дерев'яні крісла з подекуди видряпанними непристойностями, автоматичну камеру схову на шість шафок (усі дверцята розчинені). Підлога, досить чиста, була вимощена чорно-білою плиткою.

– Як після атомної війни, – сказала Саша розглядаючись. Серпневі мухи хмарою здійнялися з плафона й наповнили маленький зал оптимістичним гудінням.

– Агов! – крикнув хлопець. – Є тут хто? Дзижчання мух було йому відповіддю.

– Мені тут не подобається, – сказала Саша.

Вони знову вийшли на платформу. Потроху світало. Під єдиним на пероні ліхтарем висіла розмита дощами табличка: розклад руху автобусів «Вокзал – Центр». Якщо розклад не брехав, перший автобус повинен був відправитися в невідомий «Центр» через годину.

– Погуляємо, – рішуче сказав хлопець. – А як пощастить, приватника зловимо. Гроші в мене є.

Його звали Костя. Чи то в Сашиній присутності він гостро почувався чоловіком, чи то характер у нього був особливо енергійний, але він постійно намагався «рулити». Саша не пручалася: Костикова діяльність (і навіть самодіяльність) створювала в неї ілюзію захищеності.

Вони позапихали валізи в камеру схову (шафки працювали без жетонів, на самому тільки коді). Знайшли зручну лавку на пероні й розгорнули запаси провізії. Сашині бутерброди, що так засмутили її ввечері, тепер зникли вмить: вона поділилася з Костиком, він поділився з нею, знайшлася пляшка мінеральної води, Костя відкрив літровий термос, майже наполовину наповнений кавою. У Саші затремтіли ніздрі; сніданок остаточно повернув їй добрий настрій. Повз станцію прокотився товарняк, гуркіт улігся вдалині. Запанувала тиша, яку порушували тільки пташині голоси.

– Через півгодини прийде автобус, – упевнено сказав Костя. – Адреса цієї контори – вулиця Сакко і Ванцетті, дванадцять.

– Ти не знаєш, хто такі Сакко і Ванцетті?

Костя знизав плечима:

– Італійці, мабуть...

Повз станцію, уже в другий бік, прокотився ще один товарняк.

– Скажи, будь ласка, – обережно почала Саша, – а чого це тобі спало на думку вступати на ці... спеціальні технології? Хто тобі подав таку... ідею?

Костя спохмурнів. Глянув на неї з підозрою. Склав у торбинку зім'яті серветки й промаслений папір, вкинув у порожню залізну урну біля лавки.

– Та я просто питаю, – швидко додала Саша. – Якщо не хочеш відповідати – то вибач...

– Мене змусили, – неохоче зізнався Костя.

– Тебе теж?!

Хвилину вони дивились одне на одного. Кожен чекав, що першим заговорить інший.

– Дивно, – сказав нарешті Костя. – Ти ж дівчина. Тобі від армії косити не треба.

– До чого тут армія?

– До того, – жорстко сказав Костя. – Як, по-твоєму, чоловік повинен служити в армії?

– Не знаю, – сказала Саша. – Мабуть, повинен... – І одразу додала про всяк випадок: –

А як не хоче, то й не повинен.

Костя зітхнув. Похитав головою.

– Мені рідний батько такий ультиматум виставив... Я ж на юрфак пролетів, як фанера над Парижем. Уже вдруге. Мене восени повинні були призвати. То батько... – Костя замовк. Глянув скося на Сашу, наче дивуючись, чого це йому заманулося втаємничувати попутницю, з якою не знайомий ще й години, в такі інтимні подробиці.

– Тобто ти не хотів у цей інститут?

Костя знизав плечима:

– Хотів – не хотів... Яка тепер різниця?

Вони замовкли. На пероні, як і раніше, було пустельно, не з'являвся ні обхідник, ні прибиральник, узагалі ніхто. З-за кущів сходило червоне серпневе сонце. Співали пташки. На високих травах, що росли вздовж полотна, випала роса, і кожна краплинка переливалася різнобарвними вогниками.

– А тобі ж в армію не треба, – замислено повторив Костя.

Саша промовчала. Їй дуже не хотілося розповідати історію свого знайомства з Фаритом Кострицьким. Вона сподівалася, що й у Кості сталося щось подібне, а виявилось, все просто: провал іспитів, осінній призов на носі, суворий батько...

– Нам ще не пора? – запитала вона трохи нервово.

Костя подивився на годинник:

– Ну, ходімо... Там, на зупинці автобуса, теж є лавка...

Усупереч Сашиним побоюванням, залізні дверцята шафок відкрилися легко. Костя вивантажив на підлогу обидві валізи. До дна Сашиної приклеївся зім'ятий паперовий листок.

– Сміття якесь, – пробурмотів Костя й двома пальцями відклеїв папірець.

Це була записка – великі букви олівцем можна було прочитати навіть тепер, коли листок добряче пожовк і зашмарувався:

«Тікай зараз».

Підпису не було.

* * *

Через півгодини вони сиділи в маленькому автобусі, який Костя назвав «похоронним». Клятий папірець зіпсував обом настрої, хоч кожен намагався продемонструвати другому цілковиту до нього байдужість.

Саша знала, що не зможе виїхати. Перше вересня – завтра, вона мусить бути на місці. Вимогу Фарита Кострицького вона виконає, а там – як складеться.

Костя мовчав. Від його ініціативності не лишилося й сліду. Автобус під'їхав за п'ять хвилин сьома, за кермом був звичайний міцний дядько-водій у поношеній джинсовій куртці на чорну футболку. Саша й Костя купили квитки й сіли на задньому сидінні. Водій завів мотор, одразу десь узялися бабуся з кошиком, жінка з лопатою, загорненою в мішковину, і два молоді хлопці без ніякого багажу. Саші здалося, що хлопці приглядаються до них з Костею. Вона знову відчула себе самотньою і беззахисною.

Спочатку їхали серед полів, у яких то тут, то там виднілися людські фігурки. Потім в'їхали в Торпу. Це не було селище, яким воно уявлялося Саші: цегляні п'ятиповерхівки впереміш з «приватним сектором». Це було місто, дуже старе й нітрохи не «модернізоване»: важкі кам'яні будинки, іноді з колонами, іноді з ліпниною на фасаді. Криві вулички, іноді залиті асфальтом, але частіше – бруковані чорним камінням. Вікна, закриті зеленими віконницями. Схили черепичних дахів. Поцерблені східці.

– Дивись, – приглушено сказав Костя. – Прямо хоч кіно знімай. Непогане містечко, правда?

Саша мовчала.

Автобус зупинився на маленькій площі, під навісом звичайної зупинки.

– Торпа, – сказав водій. – Приїхали.

Саша дочекалася, поки вийдуть два підозрілі хлопці, і потім уже вибралася слідом за Костею з автобуса. Водій передав їм валізи, сів у своє крісло, газонув – і автобус зник з очей перш, ніж Саша й Костя встигли озирнутися.

Вони знову були самі. І бабуся, і жінка з лопатою, і хлопці десь ділися.

– І в кого тут питати дорогу? – саркастично поцікавився Костя.

– Он покажчик є, – сказала Саша придивившись. – От: «Сакко і Ванцетті, 1,5 км».

* * *

Півтора кілометра шляху вони подолали чи не за півгодини – Костя хекаючи тяг обидві валізи. Сакко і Ванцетті виявилася непомірно довгою вулицею, і починалася зі сто чотирнадцятого будинку – далі нумерація спадала. Тротуари то ставали широчезні, то геть зникали. Вулиця то ширшала, наче річка у повінь, і ставала бульваром, то раптом стискала й перетворювалася на ущелину.

– Стильне містечко, – бурмотів Костя.

Камінь і облуплена штукатурка. Батоги винограду та плюща розляглися на ринвах. Герань у підвісних вазонах. Саша крутила головою: ось триповерховий особнячок, схожий на замок, із затишними алебастровими химерами. Ось похмура бетонна будівля зі стародавніми промисловими кондиціонерами, повішеними на вікна ззовні. Он дерев'яна руїна, на даху якої встигла випнутися молода берізка.

Під кожним карнизом неодмінно ліпилися ластів'ячі гнізда. Птахи пронизували повітря, накриваючи вулицю рухливою чорною сіткою, виписували петлі, іноді пірнали в розбиті віконця на горищах. У кронах каштанів та лип несамовито цвірінчали горобці.

– Та нормальне начебто місто, – Саша потерла долонею втомлену шию.

Відкривалися магазини. Перед віконцем хлібного стояла маленька статечна черга: три бабусі з кошиками. Коло магазину «Вино – тютюн» курили троє чоловіків у спецівках. На протилежному боці вулиці робітники лагодили дах, натужно обертався блок, майже над головами пішоходів плив чан зі смолою, і линялі прапорці на дроті тріпотіли, відгороджуючи зону, куди в жодному разі не можна заходити...

Під дванадцятим номером виявився великий будинок, багато разів, як видно, перебудований: два поверхи складені з кольорової цегли в стилі «пряниковий будиночок», третій – з білої силікатної без усяких викрутасів, а четвертий поверх узагалі був дерев'яний. До парадного входу вів кам'яний ганок з пологими, стертими до дір східцями. Височенні чорні двері мали неприступний і строгий вигляд. Ліворуч тьмяно поблискувала табличка: «Міністерство освіти. Інститут спеціальних технологій».

– Прийшли, – сказав Костя, опускаючи валізи на бруківку.

Саша дивилася на двері. Чорний прямокутник з відполірованою мідною ручкою. Чотири східці ведуть нагору.

Костя важко дихав. Він протяг дві величезні валізи вздовж довгої вулиці Сакко і Ванцетті й тепер не міг приховати ні задишки, ні серцебиття, ні поту на лобі. Саші було складніше; вирівнюючи дихання, вона могла заприсягтися, що Костя й вона зараз думають про одне й те саме: ще не пізно звідси змотатися. Поки не ступили через поріг. Таке відчуття, що коли ці двері зачиняться за спиною, дороги назад не буде.

Костя мовчав, не бажаючи здатися в Сашиних очах легкодухим. Що я тут роблю, панічно подумала Саша. Чого я не дома... чого йду туди, куди не хочеться йти, наче покірна вівця, наче собака на повідку?!

Костя оглянувся.

– Чи нема тут якоїсь забігайлівки, – сказав ніби про себе. – Щоб хоч кави випити... А то в роті пересохло... Дивись, кафе!

Справді, прямо навпроти інституту був вхід у напівпідвал, над яким висіла дерев'яна дошка: «Тістечка, кава, чай». На тротуарі стояв самотній стіл з розкритою над ним смугастою пляжною парасолькою.

Саша зітхнула й знов перевела погляд на будівлю інституту. Вікна – маленькі на перших двох поверхах, широкі на третьому, тьмяні на четвертому – дивилися на студентів фасетковим поглядом.

– Ходімо, – хрипко сказала Саша. – Не стирчати ж тут з валізами цілий день.

* * *

У величезному напівтемному холі нікого не було. Скляна будочка вахтера стояла порожня. Праворуч і ліворуч тяглися сходи, а спереду під стовпом світла, що лилося звідкілясь згори, височіла кінна статуя небаченого розміру.

– Жеребець, – сказав Костя зі здавленим хихиканням.

Саша, мов заворожена, підійшла ближче. Кінь справді був «жеребець»; черево й ноги були виліплені з анатомічною точністю. Колосальні бронзові копита зневажали гранітний постамент. Згори звисали величезні чоботи в стременах. Лице вершника роздивитися було неможливо – воно губилося вгорі і, хоч як Саша намагалася вибрати кут зору, бачила тільки величезне задерте підборіддя й випнутий борлак.

– Першокурсники?

Голос прокотився луною по пустельному холу. Саша й Костя обернулися; невисока вахтерка в ситцевому платті стояла коло вхідних дверей, її товстий палець з цукерково-рожевим нігтем велів обом підійти.

– Вам у деканат. За сходами по коридору прямо, побачите самі, там на дверях написано. Валізи залишіть. Ніхто їх тут не візьме.

* * *

У довгому коридорі пахло пилом і свіжим вапном. Тяглися двері – наче в школі, тільки вищі й, мабуть, значиміші. Напис «Деканат» у скляній рамці не давав жодного шансу заблукати.

Саша зайшла й замружилася.

У кімнаті було дуже світло – знадвору крізь вікна вривалося сонце. Прямо перед Сашею виявився дерев'яний бар'єрчик з дверцятами. По той бік бар'єрчика сиділи дві дами – товста й тонка, обидві в білих блузах, з однаково непроникними виразами таких різних облич.

– Першокурсники? – запитала товста. – Давайте документи.

Саша завовтузилася із застібкою внутрішньої кишені – для певності там була ще й шпилька.

– Давайте-давайте, – поквапила товста жінка. – Здавайте, юначе, якщо готові.

Костя ступив до бар'єра перший. Жінка відклала його атестат, розгорнула паспорт, звірилася з довгим списком на столі.

– Поздоровляю, вас зараховано на перший курс, – повідомила буденно. – Розпишіться отут. Ось вам ордер на поселення, ось талони в їдальню – безкоштовні обіди. Підручники вам видасть викладач. Погуляйте поки що в коридорі, поки я дівчину оформлю...

Худа жінка не промовила й слова. Через плече колеги зиркнула в список; прискаливши око, дуже уважно подивилася на Костю. Під цим поглядом він і вийшов, стискаючи в руках сірий конверт з печаткою.

Саша підійшла до бар'єра. Від часу на ньому стерлася фарба, кожне деревне волокно виступало рельєфно. Саша не витримала – і провела по прожилках долонею.

– Як вас звуть? – спитала Товста, чомусь не кваплячись розкрити Сашин паспорт.

– Самовій Олександра.

– Самовій, – палець з довгим нігтем побіг за списком. – Самовій...

– Фаритова дівчинка, – собі під ніс промовила Худа. Саша здригнулася, від її руху ляснули дерев'яні дверцята бар'єра.

– Кострицький – ваш куратор? – запитала Товста, не дивлячись на Сашу.

– Ну...

– Обережно з ним, – сказала Товста. – Він хороший чоловік, але жорсткий. Оце ваш ордер на поселення, талони в їдальню. Монети у вас з собою? Тут записано – чотириста сімдесят дві?

Саша знову полізла в сумку. Комбінація цієї звичайної кімнати й звичайної, здавалося б, канцелярської процедури із золотими монетами невідомої вартості, що з'явилися на світ у приступі блювоти, змусила її на хвилину втратити чуття реальності. Навіть сонце за вікном здалося несправжнім.

Жінка прийняла в неї з рук важку поліетиленову торбинку. Поклала кудись під стіл: дзенькнуло золото.

– Усе, – сказала Товста. – Ідіть, поселяйтеся, завтра о дев'ятій ранку всі першокурсники збираються в актовому залі, від входу прямо, повз статую, там маленькі сходи, побачите. Агов, хто там далі, заходьте!

– А де гуртожиток? – отямившись, запитала Саша.

* * *

Гуртожиток містився в глибині двору, потрапити в нього можна було або з будівлі інституту, або з вулиці Сакко і Ванцетті по тісному, темному й смердючому провулку. Саша, оцінивши провулок здалеку, вирішила після настання темряви й носа туди не потикати.

Зовні гуртожиток нагадував облуплений, бувалий у бувальцях барак. Вхідні двері виявилися замкненими. Костя постукав зігнутих пальцем, потім кулаком, потім обережно гупнув ногою.

– Дивно, – сказала Саша. – Сплять вони чи що? Котра година?

Костя обернувся, щоб їй відповісти, у цю мить двері скригнули й відчинилися. Костя відступив, ледь не гепнувшись з порога.

У дверях стояв високий, баскетбольного зросту хлопець з чорною пов'язкою через праве око. Був він болісно худий і якийсь перекошений, наче одну половину тіла в нього скорчила постійна судома. Його єдине око, блакитне, подивилося на Костю й переметнулося на Сашу. Саша позадкувала.

– Першокурсники? – спитав хлопець сиплим, наче зірваним голосом. – Поселятися? Ордери є? Заходьте...

Хлопець зник у темряві, залишивши відчинені двері. Саша й Костя перезирнулися.

– Ми теж такі будемо? – з перебільшеною покірністю поцікавився Костя. Саша промовчала: жарт здався їй невдалим.

Вони зайшли. Зсередини барак був трохи веселіший, ніж ззовні: коричнева лінолеумна підлога, стіни, пофарбовані синьою фарбою до рівня очей і потиньковані вище, сходи з залізним поруччям. Звідкись виривалися струмені пари і чувся шум води в душі.

– Сюди, – одноокий хлопець вигулькнув за канцелярським столом, над яким висів фанерний щит з багатьма ключами. – Ти, дівчинко, підеш у кімнату двадцять першу, це другий поверх. А ти, хлопчику, у сьому, це по коридору праворуч. Від двадцять першої ключ ось. А у сьомій живуть два другокурсники, вони вже приїхали.

– Ви тут працюєте? – нерішуче спитала Саша.

– Підміняю. А так учуся на третьому курсі. І звати мене Вітя.

Хлопець підморгнув одним оком і засміявся. Половина лиця лишалася при цьому нерухомою, тільки куточок рота поїхав кудись униз. Дивитися на цей сміх було так моторошно, що Саша трохи не розридалася.

Підхопивши валізу, не відчуваючи її ваги, вона майнула нагору по сходах. Там був такий самісінький коридор, тьмяно блищав лінолеум, на білих дверях, пофарбованих олійною фарбою, темніли номерки. Саша дійшла до номера «двадцять один», тремтячою рукою запхнула ключа у дверну шпарину і, після хвилини гарячкових зусиль, одімкнула.

Три панцирні ліжка під смугастими матрацами. Три письмові столи, три тумбочки. Дверцята вбудовані в стіну шафи. Велике вікно, відчинена кватирка, пилюка на підвіконні. Саша затягла всередину валізу, сіла на найближче ліжко й розридалася.

Хвилин п'ять вона оплакувала своє життя й свою біду, коли в коридорі пролунали кроки. Саша ледве встигла витерти сльози: у двері постукали й одразу, не чекаючи відповіді, зайшли дві дівчини – Саша бачила їх мигцем, у коридорі, по дорозі з деканату в гуртожиток. Обом було років по сімнадцять: одна білявка в блакитному джинсовому костюмчику, друга – русява, кругла, у спідниці до колін і трикотажній кофті.

– Привіт, – пробасила русява.

– Привіт, – сказала блондинка й одразу спитала, побачивши Сашині червоні очі: – Ти чого?

– Та так, – Саша відвернулася. – За домом скучила.

– Ага, – білявка розгублено роззирнулася. – Зрозуміло...

– А по-моєму, так навіть добре, – сказала русява, підтягуючи свої речі до ліжка коло вікна. – Вільне життя, ніхто не стоїть над душею. Роби, що хочеш.

Саша подумала, що робити, що хоче, вона не зможе, мабуть, до самої смерті. А навпаки, робитиме те, чого смертельно не хоче. Дивитися в очі Кострицького, сховані за чорними окулярами, і виконувати, виконувати будь-які його примхи під страхом розправи...

Уголос вона нічого не сказала. Та й голос не дуже її слухався.

Білявка мигцем глянула на неї.

– Я тут не житиму, – сказала задумливо. – Найму, мабуть, квартиру десь поблизу. Вам же краще – місця буде більше.

Саша промовчала. Русява знизала плечима: діло, мовляв, хазяйське.

– Я Ліза, – сказала білявка, звертаючись до Саші. – А це Оксана.

– Олександр, – сказала Саша хрипко. – Самовій Саша.

– Ми, значить, на одному курсі? – Ліза не зводила з неї блакитних оцінюючих очей.

– Значить.

– А пилюки ж тут, – пробурчала Оксана, водячи пухким пальцем по столах та підвіконню. – А по постіль куди йти, хтось знає? Комендантка тут як, нормальна?

Ліза перестала дивитися на Сашу. Пройшлася по кімнаті, торкнула дверцята шафи, дверцята хрипко завищали.

– Давайте за знайомство, – запропонувала Оксана. І одразу, не чекаючи згоди, стала виставляти з сумки на тумбочку банки, лотки й пакети. Вийняла пластиковий посуд, спритно відокремила від гофрованої труби три білі стаканчики; притримуючи рукою, хлопнула в кожний з каламутної пластикової пляшки.

– Беріть, дівки. По-сусідськи. Пригощайтеся: ковбаска домашня, огірочки. Хлібець, ну, те, що лишилося.

– З ранку? – уточнила Ліза.

– Та ми ж потроху, що нам, – Оксана підхопила величезний шмат ковбаси. – Щоб добре вчилася, щоб весело жилося. Поїхали!

Саша взяла стаканчик, на дні якого хлюпала прозора рідина. Пахло дріжджами.

– Що це?

– Самогон, – Оксана всміхалася аж до вух. – Давай, цок-цок!

Вона стукнула своїм стаканчиком по Лізиному, потім по Сашиному, перекинула, витріщила очі й узялася закусовати ковбасою. Ліза тільки трошки сьорбнула зі свого стаканчика. Саша хотіла було відмовитись, а потім подумала: чого це раптом? І, затамувавши дух, випила неприємну рідину, наче мікстуру.

Більшої гидоти вона ніколи в житті не пила. Ті спиртні напої, які траплялося досі куштувати, – шампанське на Новий рік і на день народження, сухе червоне вино – мали смак і приємно пахли. Самогон став їй у горлі, не даючи дихати.

– Закусуй! – крикнула Оксана. – Огірочка візьми!

Саша, не витираючи набіглих сліз, кинулася гризти огірок, і жирну ковбасу, і чорний хліб з кмином. Захотілося пити, але води ні в кого не було. Діловита Оксана заявила, що тут має бути кухня, а на кухні чайник, і що зараз вона все розвідає. За нею зачинилися двері.

Саша перевела дух. Кімната гойдалася перед очима, і було не те щоб добре – але було відчутно легше, і захотілося поговорити.

Захотілося спитати Лізу, як та потрапила в Інститут спеціальних технологій. І чи не було в її житті Фарита Кострицького. І що вона думає робити далі. Дуже хотілося розповісти про свій страх і про монети, про Валентина з його передінфарктним станом, про маму, про записку, випадково знайдену в камері схову. І Саша вже роззявила рота – та раптом замовкла.

Вона подумала: ану ж Ліза, на відміну від неї, не божевільна? Вступила в інститут, як усі вступають, знає, чого хоче. Або втекла від осоружної сім'ї. Чи рятується від скандалу. Чи ще щось, буденне, людське, а тут Саша зі своєю маячнею.

З другого боку, монети...

– З тебе тут... грошей... ніхто не брав? – спитала Саша уривчасто.

– Хабарів тут не беруть, – неухважно сказала Ліза. – А якщо ти про *ті* монети... То я їх ще раніше здала своєму кураторові. Якщо ти про це...

Відчинилися двері, увірвалася Оксана з гарячим чайником в одній руці і з пачкою чаю в другій.

– Дівки, там нормальна кухня, навіть посуд є! Тут будемо пити чай чи туди підемо?

– Я чаю не хочу, – Ліза встала. – Піду пройдуся... Не забудьте, що о другій у нас обід.

По талонах.

* * *

Ліза повернулася, коли Саша з Оксаною закінчували прибирання: залишалося тільки помити підлогу й винести сміття. Спочатку Саша, посоловіла від самогону, не хотіла ні у що таке втягуватись, але Оксана виявилася настирною: що їм, у свинарнику жити? Треба спершу навести лад, а потім уже відпочивати. Вона примовляла й термосила; Саша виявила себе з ганчіркою в руці на підвіконні, потім у черзі по постіль у комірчині кастелянші – першокурсники прибували й прибували, нервові, налякані чи, навпаки, веселі й галасливі. Саша безупинно знайомилася з новими співучнями, їхні імена миттю вилітали у неї з голови. З'явився й пропав Костя – блідий, скуйовджений, з очманілими очима. Саша притягла на другий поверх три комплекти сіруватої, пропахлої пральнею білизни, за цей час Оксана встигла протерти шафу зсередини, столи, підвіконня й навіть ніжки ліжок.

Повернулася Ліза. Переступила через гору сміття коло порога, зітхнула, пройшла до свого ліжка, де височів на матраці стосик білизни.

– Нагулялася? – весело спитала Оксана.

Ліза мовчки лягла на смугастий матрац і відвернулася лицем до стіни.

* * *

Студентська їдальня містилася в підвалі – на нижньому, підземному поверсі самого інституту. До початку занять – до першого вересня – працював тільки буфет, але й у буфеті давали по талонах прозорий бульйон у блискучих емальованих мисках, з круглими тефтельками на дні, та вермішель з куркою. Компот можна було брати в необмежених кількостях – хоч по три чи чотири склянки.

– Добре годують, – сказала Оксана.

Саша помітила в буфеті Костю. Попутник сидів над тарілкою, наїжачений, кришив хліб у бульйон і дивився крізь людей, нікого не помічаючи.

Саша підійшла з твердим наміром: не зрадіє – негайно йти.

Костя зрадив. Значно більше, ніж припускала Саша. Відсунув стілець, пропонуючи їй сидати поруч. Запропонував склянку компоту. Саша не відмовилася.

– Як ти, влаштувалася? – і відразу, без переходу: – Слухай, вони божевільні.

– Хто?

– Та ті пацани, з якими мене поселили, другокурсники. Один заїкається так, що очі на лоба вилазять, і весь час хихикає. А другий застряє.

– Як?

– Ну, потягнеться рукою, щоб книжку з полиці дістати, і раптом застрягне, наче... начебто заіржавів. Стоїть у дурній позі, тягнеться, смикається... навіть, здається, скрипить... потім його ніби попускає, він дістає книжку й читає, наче нічого й не було. І весь час перезираються в мене за спиною... Переморгуються... Моторошні такі. І я мушу спати з ними в одній кімнаті?!

Костя затнувся. До нього раптом дійшло, що він виливає душу – жаліється! – дівчині, з якою вперше зустрівся сьогодні вранці. Ймовірно, відповідно до Костикового внутрішнього кодексу, така поведінка не була гідна чоловіка; він знякотив, спохмурнів і втупився поглядом у тарілку.

– А я в одній кімнаті з першокурсницями, – сказала Саша. – Наче нормальні дівчата. Більш-менш.

Костя підвів очі:

– Ти подивись. Тут же весь другий курс... і третій... каліки якісь. Он... дивись!

Саша обернулася. По проході між столиками юрбою йшли третьоккурсники, очолювані однооким Вітею. Довгий, худий і кривенький Вітя припадав на ліву ногу так, що тарілки в нього на тачі підстрибували, погрожуючи перекинутися. За Вітею, прямуючи до далеких порожніх столиків, крокував плечистий хлопець у яскраво-червоній футболці й лянних джинсах, усміхався й раз у раз налітав на стільці, наче сліпий. Стільці гуркотіли, іноді падали, хлопець не звертав уваги і йшов далі. Поруч, занурена в себе, брела дівчина на височенних каблучиськах. Дивилася в підлогу так, наче бачила на гладенькому лінолеумі щось, недоступне іншим. Коли не-коли прицільно вдаряла каблук, ніби забивала цвях, на секунду завмирала, із зусиллям піднімала ногу (тоді здавалося, що каблук устромився в підлогу до самої підошви) і, погойдуючись, ішла далі.

– Паноптикум, – ледь чутно сказав Костя. – Де вони таких беруть?

Саша мигцем на нього глянула.

– Першокурсники наче нормальні, – повторила сухо.

– А, – Костя побовтав ложкою в остиглому бульйоні. – Так. Я вже пообідав... Ходімо?

* * *

На пошті пахло сургучем, і молода матуся з коляскою відправляла кудись велику, всю перев'язану шпагатом посылку. Поштарка була одна на всіх, тому Саша спершу дочекалася, поки обслужать матусю, а потім замовила у літньої жіночки з фіолетовим волоссям міжміську розмову. Зайшла в лунку кабінку, із завмиранням серця вислухала довгі гудки в слухавці й підстрибнула з радості, коли на тому кінці дроту відгукнулася мама:

– Алло!

Мама кричала в слухавку, мабуть, їй було погано чути. Саша теж кричала:

– Ма! Це я! Усе добре! Влаштувалася! Тут дають обіди! Завтра перший день занять! Як у тебе?

Вона це вигукнула, наче кричалку на параді, і вислухала відповідну мамину тираду: все добре, Валентин дзвонив з Харкова, усі здорові...

– Я дзвонитиму з пошти! Ну, бувай!

Серед карток на стойці Саша вибрала одну – «На згадку з прадавньої Торпи». На картинці було зображено площу з фонтаном, у якому плавали лебеді. Саша купила листівку й конверт, написала адресу, кинула у величезну синю скриньку з поштовим символом на кришці. Конверт глухо стукнув об бляшане дно.

Від пошти до гуртожитку було п'ятнадцять хвилин ходу. Погода зіпсувалася, накрапав дощ. Втягнувши голову в плечі, Саша разом з поривом вітру вибігла на бетонний ганок і смикнула на себе скрипучі двері гуртожитку.

По коридору першого поверху йшов, оддаляючись од Саші, незнайомий хлопець. Зробивши крок чи два, раптом завмирав у русі, наче стоп-кадр. Стояв так кілька секунд, потім, з відчутним зусиллям зрушивши з місця, продовжував свою ходу. Повернувся, тицьнувся в стіну поряд з дверима. Відійшов. З другої спроби вхопився за ручку, потяг двері на себе...

Саша кинулася нагору по сходах.

Ліза й Оксана курили, сидячи на ліжках. Вікно було відчинене навстіж, дим не хотів витягуватися, зате вривався холодний вітер, пересипаний, мов бісером, краплями дощу.

– Ви б, може, в туалеті курили? – розгублено спитала Саша.

Крижане мовчання було їй відповіддю.

* * *

– Вітаю вас, першокурсники.

Актовий зал виявився великим запилюженим приміщенням. Зайняті були тільки три чи чотири останні ряди. Темні штори, що прикривали вікна, пропускали рівно половину необхідного світла; за сценою білів екран. Наче в сільському клубі, подумала Саша.

– За шкільною звичкою забиваємося на гальорку? – чоловік, що зійшов на невисоку сцену, окинув їх поглядом. – Не вийде... – І додав, не підвищуючи голосу: – Дайте світло.

Люстра під стелею спалахнула, і в напівтемному залі одразу стало світло, як в оперному театрі під час антракту.

– Пересідаємо в перші ряди, – сказав чоловік на сцені. – Швидко, швидко.

Першокурсники заворушилися, запережирилися, потім неохоче потяглися ближче до сцени. Саша й Костя приткнулися в другому ряду скраю, тому всі, хто пробивалися до середини ряду, спотикались об їхні ноги.

Чоловік на сцені чекав. Він не був схожий на викладача вишу, якими Саша їх уявляла: замість костюма на ньому були джинси та смугастий светр, світле пряме волосся зібране в

«хвіст», на носі окуляри – довгі й вузькі, мов леза, вони були сконструйовані, здається, спеціально для того, щоб зручніше було дивитися поперх скелець.

– Мене звать Олег Борисович. Олег Борисович Кравець. Юначе в п'ятому ряду... так, ви. Не соромтеся, сідайте ближче. Нас не так багато, місця є. Поздоровляю вас, дівчата й хлопці, зі значною подією у вашому житті: вступом на перший курс Інституту спеціальних технологій міста Торпи. Вас чекає цікаве життя й напружена робота... Дівчино, – його палець указав на Лізу, яка нахилилася, щоб сказати щось Оксані. – Коли я говорю, всі інші мовчать. Запам'ятайте на майбутнє.

Ліза поперхнулася. У залі стало тихо. Кравець пройшовся по сцені, заклавши руки за спину. Його погляд перебирався з лица на лице поволі, наче промінь ліхтарика в темряві.

– Отже, ви студенти. На честь цієї вашої посвяти зараз буде виконано студентський гімн – якщо хто знає слова, підспівуйте.

У динаміках гримнув урочистий акорд. Кравець жестом велів усім устати. Невидимий хор заспівав з належною врочистістю:

– Gaudeamus igitur,
Juvenes dum sumus!
Post jucundam juventutem,
Post molestam senectutem
Nos habebit humus!

Саша швидко оглянула зал. Підспівував мало хто. Ліза стояла, міцно стиснувши губи. Оксана вслухалася, намагаючись розібрати слова: схоже, з латиною в неї було туго. Саша цей текст учила, вивчала на курсах, і перекладені слова такої, здалось би, жвавої пісні ніколи не викликали в неї особливого ентузіазму: «Після приємної юності, після тяжкої старості нас забере земля...» Гарний початок!

– Vita nostra brevis est,
Brevi fnietur;
Venit mors velo citer,
Rarit nos atrociter,
Nemini parceretur!

Цей куплет вона не любила особливо: у ньому всім обіцялася швидка смерть, яка не падає нікого. Vita nostra... «Життя ми проживаємо коротке, примарні межі...» Можливо, середньовічним студентам було до лампи, похмуро думала Саша. Може, якби я зараз слухала «Гаудеамус» удома, в нашому універсі, то мені теж би було до лампи, і я б ні про що таке не думала. Але я в Торпі.

– Vivat Academia,
Vivant professores!
Vivat membrum quodlibet,
Vivat membra quaelibet
Semper sint in fore!

Пісня відзвучала. Студенти сіли, наче після хвилини мовчання. Кравець зупинився на самому краю сцени, нависаючи над першими рядами, вдивляючись в обличчя. Саша піймала на собі його погляд – і знітилась.

– А зараз ми разом подивимося короткий фільм – презентацію нашого інституту. Прошу всіх бути дуже уважними, не розмовляти й не заважати сусідам. Давайте ролик.

Світло погасло. Темні штори на вікнах сіпнулися й зійшлися щільніше. На екрані в глибині сцени виник світлий прямокутник, і Саша згадала кіножурнали з раннього дитинства: у чорно-білому зображенні, що з'явилося на екрані, було щось глибоко архаїчне.

– Ласкаво просимо до прадавнього міста Торпа, – сказав глибокий дикторський голос. – Вас вітає Інститут спеціальних технологій!

З темряви вплив і яскраво спалахнув логотип – округлий знак, точно такий самий, як на аверсі золотої монети. Саша залякла.

За минулу ніч вона встигла передумати про все. То шепотіла, заплющивши очі: «Хочу, щоб це був сон!» То лежала, втупившись у стелю. То цілком серйозно вірила, що потрапила в секретну лабораторію, де на молодих хлопцях і дівчатах ставлять експерименти і вони перетворюються на калік. То раптом заспокоювалася, починала бачити у своєму становищі переваги: а ну ж їй навчать чогось дивовижного, а ну ж Фарит Кострицький – інопланетянин, і їй пощастить побачити інші планети...

Уночі гуртожиток не спав: десь шуміли, співали під гітару, десь гримів магнітофон. Раз ураз хтось із тупотом пробігав по коридору – туди, назад. Хтось когось гукав з вікна. Хтось безупинно сміявся. Очманівши з безсоння, Саша нарешті провалилася в безпам'ятство, і снилося їй якесь марення. А о пів на сьому ранку Оксана почала шелестіти поліетиленовими торбинками, ширячи навколо запах солоних огірків. Од цього шелесту й од цього запаху Саша прокинулася й більше не змогла склепити очей...

Тепер вона дивилася на екран. Фільм був стародавній, старший за саму Сашу, від дикторського голосу в динаміках закладало вуха, але нічого нового чи хоч би конкретного Саша, хоч як намагалася, так і не почула. Торпа – старовинне прекрасне місто. Традиції вищої освіти. Молодь, що вступає в життя, і так далі, і таке інше. Змінювали один одного чорно-білі кадри: вулиці Торпи – і справді мальовничі. Фонтан з лебедями. Фасад інституту, фасад гуртожитку, скляний купол над кінною статуєю. Диктор проголошував про те, як правильно обраний інститут визначає працевлаштування та кар'єру, та про молодих фахівців, що випускаються щорічно, та про побутові умови в гуртожитку, про славні традиції – слова були знайомі й аморфні, їх можна було переставляти так і сяк. Саша й кліпнути не встигла, як ролик закінчився, екран погас, і знову ввімкнулося світло.

Першокурсники мружилися, переглядалися, знизували плечима. Кравець широкими кроками перетнув сцену, зупинився на краю, заклавши руки за спину і промовив:

– Урочисту частину будемо вважати закінченою, приступаємо до роботи. Цього року на перший курс зараховано тридцять дев'ять студентів, з них буде сформовано дві групи. Група «А», умовно кажучи, і група «Б». Як у школі. Зрозуміло?

Першокурсники мовчали.

– Попрошу вийти на сцену підопічних Лілії Попової та Фарита Кострицького.

Саша нервово видихнула й лишилася сидіти. По скрипучих сідцях на сцену піднялася Ліза, нервово обсмикнула дуже коротку спідницю, стала скраю. Поряд з нею прилаштувався високий хлопець, якого Саша бачила мигцем у буфеті. Хтось вибирався з середини ряду і, проходячи повз Сашу, знову спіткнувся об її ноги.

– Підемо? – тихо спитав Костя.

Саша встала.

Сцена була широка, дев'ятнадцять душ могли б розтягтися від краю до краю, тримаючись за руки. Але всі стояли купкою, тісно, наче норовили сховатися одне в одного за спиною.

– Перед вами група «А» першого курсу, – Кравець широким жестом указав на сцену. – Прошу шанувати.

У залі хтось кілька разів лягнув у долоні.

– Розклад буде вивішено на стенді одразу після першої пари. Група «Б», що сидить у залі, зараз іде на фізкультуру, спортзал на третьому поверсі, початок заняття через п'ять хвилин. Друга пара у вас – спеціальність, потім ми з вами зустрінемося знову й поговоримо докладніше. У групи «А» спеціальність на першій парі, аудиторія номер один. Зараз організовано вирушаємо на лекцію. Залишилося чотири хвилини, запізнення в нас не вітаються.

Кравець зійшов по скрипучих східцях і покинув зал через бічні двері. Ліза відійшла вглиб сцени й ще раз обсмикнула міні-спідницю. Сашу вразило, які в неї довгі ноги.

– Сашо!

Саша озирнулася. Оксана, у тій самій трикотажній кофті, махала їй рукою з середніх рядів.

– У різних групах будемо. Жаль, правда?

– Зараз на фізкультуру... – пробурмотів хтось.

– У мене й кросівок немає... Тільки капці...

Група «Б» потихеньку витягалася із залу. Саша обернулася до Кості.

– Хто така ця Лілія Попова? – запитала пошепки.

Костя хитнув головою:

– Гадки не маю.

– Як? – здивувалася Саша. – Ти ж... Як ти взагалі сюди потрапив, ти ж казав, що тебе батько...

– Батько, – Костя кивнув. – Фарит Кострицький – мій батько. А що?

* * *

Аудиторія номер один була на першому поверсі і вхід у неї був з холу з кінною статуєю. Знадвору било сонце, скляний купол сяяв, мов лінза прожектора. Світло обмивало боки коня й вершника, скочувалося, ніби вода з тюленя. На підлозі лежали чіткі тіні величезних ніг у стременах.

– Чого ти не казав, що він твій батько?

– Хіба я знав, що ти його теж знаєш? Я думав...

– Якщо він... якщо ти його син, то як же... як він міг запхнути тебе в цю діру?!

– Хіба я знаю? Я його не бачив багато років... Вони з матір'ю розлучилися, коли... ну, не має значення... Він з'явився й поставив умову, ну і...

– А він точно твій батько?

– Очевидно, так, якщо мене звати Кострицький Костянтин Фаритович!

– Чорт, – сказала вражена Саша.

Група «А» струмочком влилася в невелику аудиторію, схожу на шкільний клас. Коричнева дошка з ганчіркою та крейдою на полиці посилювала подібність. Ледве встигли розсістися, прилаштувати на підлозі сумки, як у коридорі деренчливо продзвенів дзвінок, і одночасно – секунда в секунду – зайшов Кравець: довгий світлий «хвіст» на спині, окуляри на кінчику носа, пильний погляд поверх вузьких скелець.

Відсунув стілець перед масивним викладацьким столом. Сів. Сплів пальці.

– Ну що ж... ще раз вас вітаю, студенти.

Мертва тиша була йому за відповідь, тільки билася об шибку очманіла муха. Кравець розгорнув тонкий паперовий журнал, пробіг очима список:

– Гольдман Юлія.

– Є, – почувся з задньої парти.

– Бочкова Ганна.

– Є, – сказала товстенька дівчинка з хворобливо-блідим лицем.

– Бірюков Дмитро.

– Є.

– Ковтун Ігор.

– Є.

– Кострицький Костянтин.

По аудиторії пробіг вітерець. Повернулося багато голів. Костя напружився.

– Тут, – сказав здавленим голосом.

– Коротков Андрій, – незворушно продовжував Кравець.

– Є.

– М'ясковський Денис.

– Тут!

Саша слухала переклик, водячи ручкою по краю паперової сторінки. Дев'ятнадцять душ.

У них у класі було майже сорок...

– Павленко Єлизавета.

– Я, – сказала Ліза.

– Самовій Олександра.

– Я, – видихнула Саша.

– Сокирко Євгенія.

– Є, – пробурмотіла маленька, дуже юна на вигляд дівчинка з двома довгими косами на плечах.

– Усі на місці, – задоволено визнав Кравець. – Діставайте зошити, розкривайте на першій сторінці, пишть згори: Кравець Олег Борисович. Якщо хто не зрозумів, я викладатиму у вас спеціальність.

Першокурсники зашаруділи. У Кості не виявилось зошита. Завбачлива Саша вирвала для нього аркуш.

– На майбутнє: підручники й зошити носити на кожне заняття. З приводу підручників, – Кравець одімкнув дерев'яну шафу в кутку й вийняв стос книжок. – Самовій, роздайте товаришам книжки.

Саша, вірна синдрому відмінниці, встала перш, ніж здивувалася. Учителеві навіть з найкращою пам'яттю треба було кілька днів, щоб запам'ятати імена та прізвища учнів. Кравець запам'ятав усіх з першого разу – або навіщось виділив тільки Сашу?

Вона взяла з його рук важкий стос, що пах старою бібліотекою. Книжки були однакові й не дуже нові. Саша пройшла по аудиторії, викладаючи на кожний стіл по два екземпляри.

На обкладинці був абстрактний візерунок з кольорових кубиків. Чорні букви склались у два слова: «Текстовий модуль». Унизу стояла велика цифра «1».

– Книжки не розгортати, – неголосно сказав Кравець, перш ніж хтось із першокурсників цікавлячись підняв палітурку.

Усі руки відсмикнулися. Знову стало тихо. Саша, поклавши останню пару книжок на їхній з Костею стіл, сіла на своє місце.

– Слухаємо мене, студенти, – так само неголосно продовжував Кравець. – Ви перебуваєте на початку шляху, який вимагатиме від вас усіх ваших сил. Розумових і фізичних. Те, що ми будемо вивчати, до снаги не кожному. Те, що воно робить з людиною, витримує не всякий. Вас ретельно дібрано, у вас є всі дані, щоб пройти цей шлях успішно. Наша наука не терпить малодушності й жорстоко мстить за лінощі, за боягузтво, за найменшу спробу ухилитися від повного оволодіння програмою. Зрозуміло?

Муха, востаннє вдарившись об шибку, замертво впала на підвіконня.

– Кожному, хто старанно вчитиметься і віддаватиме заняттям усі сили, я гарантую: до кінця навчання він буде живий і здоровий. Однак недбалість і байдужість погано закінчуються для наших студентів. *Винятково* погано. Зрозуміло?

Ліворуч од Саші зметнулася рука.

– Так, Павленко, – сказав Кравець не дивлячись.

Піднялася Ліза, конвульсивним рухом обсмикнула спідницю.

– Розумієте, нас же не питали, коли сюди направляли, – голос її тремтів.

– І що? – Кравець дивився з цікавістю.

– Хіба ви можете вимагати від нас... щоб ми так наполегливо вчилися... якщо ми не хочемо? – Ліза ледве змушувала себе не зірватися на писк.

– Можемо, – легко погодився Кравець. – Коли дитину вчать ходити на горщик, ніхто ж не питає її згоди, правда?

Ліза постояла ще – і сіла. Відповідь Кравця її приголомшила. Саша мовчки презирнулася з Костою.

– Продовжуємо, – незворушно повідомив Кравець. – Ви – група «А» першого курсу. Я вестиму у вас спеціальність – теоретичні лекції плюс індивідуальні заняття. З кожним новим семестром робота ускладнюватиметься, згодом з'являться інші спеціальні дисципліни. Врахуйте, що фізкультура в нашому виші – профілюючий предмет, з усіма наслідками, що з цього випливають. Окрім того, в першому семестрі вам доведеться вивчати філософію, історію, англійську та математику. У школі більшість із вас навчалися добре, тому простого виконання домашніх завдань з цих предметів буде досить... Чого, на жаль, не можна сказати про спеціальність. Вам буде важко. Особливо спочатку.

– Ви вже нормально нас залякали, – сказав хтось із задніх рядів.

– Руку, Ковтун, спочатку рука, потім ваше міркування. На майбутнє: за порушення дисципліни видаватиметься додаткове завдання зі спеціальності. Ясно?

Тиша.

– Добре. Зі вступною частиною принаймні закінчили. Починаємо заняття. Кострицький, будьте ласкаві – візьміть крейду й намалюйте на дошці горизонтальну риску.

– Посередині? – вирішив уточнити Костя.

Кравець глянув на нього поверх окулярів. Костя, потупившись, узяв крейду старанно провів пряму лінію од краю й до краю дошки.

– Дякую, сідайте. Група, дивимося на дошку. Що це?

– Обрій, – сказала Саша.

– Може бути. Ще?

– Натягнута мотузка, – припустила Ліза.

– Дохлий черв'як, вид згори! – вирішив пожартувати Ігор Ковтун.

Кравець посміхнувся. Узяв з полиці крейду, намалював метелика у верхній частині дошки. Унизу, під рисою, намалював такого самого, але пунктиром.

– Що це?

– Метелик.

– Махаон.

– Капусниця!

– Проекція, – сказала Саша після коротенької паузи.

Кравець глянув на неї з цікавістю.

– Так. Що таке проекція, Самовій?

– Зображення... чого-небудь на площині. Відбиття. Тінь.

– Вийдіть сюди.

Саша ніяково вибралася з-за стола. Кравець, безцеремонно взявши її за плечі, повернув лицем до групи; Саша встигла побачити здивований погляд Юлі Гольдман, ледь презирливий – Лізин, зацікавлений – Андрія Короткова; у наступну секунду їй на очі опустилася чорна хустка, і стало темно.

Хтось нервово хихикнув.

– Що ви бачите, Самовій?

– Нічого.

– Зовсім нічого?

Саша помовчала, боячись помилитися.

– Нічого. Темрява.

– Тобто ви сліпа?

– Ні, – ображено сказала Саша. – Просто якщо людині зав'язати очі, вона не бачитиме.

У кімнаті чувся тепер уже відвертий сміх.

– Увага, аудиторія! – сухо сказав Кравець. – Насправді кожен з вас зараз перебуває на місці Самовій. Ви сліпі. Ви витріщаєтеся в темряву.

Смішки стихли.

– Світу, яким ви його бачите, не існує. Яким ви його уявляєте – не існує й близько. Деякі речі здаються вам очевидними, а їх просто нема.

– Вас теж нема? – вирвалося в Саші. – Вас не існує?

Кравець зняв з неї хустку. Під його поглядом вона розгублено закліпала.

– Я існую, – сказав він серйозно. – Але я – зовсім не те, що ви думаєте.

І, залишивши Сашу в стані остовпіння, згорнув хустку грудочкою, недбало кинув на край стола.

– Сідайте, Самовій. Продовжуємо...

Саша підняла руку. Рука здригнулась, але Саша вперто продовжувала її тримати; Кравець утомлено прикрив очі:

– Що ще?

– Я хотіла запитати. Чого ви нас будете вчити? Якої спеціальності? І ким ми будемо, коли закінчимо інститут?

По аудиторії пронісся схвальний шепіт.

– Я збираюся дати вам уявлення про будову світу, – з підкресленою лагідністю в голосі пояснив Кравець. – І, що найважливіше, про ваше – кожного з вас – місце в цьому світі. Більшого поки що не можу вам сказати – ви не зрозумієте. Ще питання є?

Підняла руку дівчинка з кісками – Женя Сокирко:

– Скажіть, будь ласка...

– Так? – у голосі Кравця промайнуло роздратування. Женя здригнулась, але змусила себе продовжувати:

– Якщо я не хочу далі вчитися... Хочу забрати документи. Можна це зробити прямо сьогодні?

В аудиторії знову стало тихо. Костя промовисто глянув на Сашу. У Лізи Павленко загорілись очі.

– Дуже важливо розставити всі крапки над «і», – холодно повідомив Кравець. – Ви пройшли серйозний конкурс і вступили в солідний інститут, який не терпить сумнівів, метань і інших дурниць. Документів забрати *не можна*. Ви будете вчитися тут – або вас відрахують за неуспішність з одночасним вміщенням у труну. Ваші куратори, Фарит Кострицький та Лілія Попова, залишаються з вами до п'ятого курсу – в їхні обов'язки входить забезпечувати вам стимул для старанного навчання. Я сподіваюся, кожен з вас уже встиг як слід познайомитися зі своїм куратором.

За хвилину перед цим Саші здавалося, що тихіше бути не може, але тепер над столами розляглася просто вбивча тиша. Мертва.

– Розкрили підручники на сторінці три, – буденно сказав Кравець. – Читаємо параграф номер один, повільно, вдумливо й не пропускаючи ні букви. Почали, – він сів за стіл і ще раз обвів аудиторію поглядом.

Саша розгорнула підручник. На внутрішній обкладинці не було ніякого тексту – ні авторів, ні вихідних даних. «Текстовий модуль 1, параграф номер 1». Сторінки пожовкли, куточки їх обтріпалися, шрифт був найзвичайнісінький – як у всіх підручниках...

Саша почала читати.

І спіткнулася на першому ж рядку. Слово за словом, абзац за абзацом – книга складалася з цілковитої абракадабри.

Першою її думкою було: друкарський брак. Вона скосила очі в підручник до Кості, одночасно він зазирнув у її підручник.

– У тебе теж таке?

– Розмови, – неголосно сказав Кравець. – Читаємо. Уважно. Я попереджав, що буде важко.

– Це не по-нашому, – тихо пискнула Аня Бочкова.

– А я не обіцяв, що буде по-нашому. Читайте мовчки, про себе. Час іде.

Саша опустила голову.

Хтось засміявся. Хихикання промайнуло по аудиторії, як епідемія, – від вогнища до вогнища, але Кравець ніяк не відреагував. Сміх затих сам собою. Саша продиралася крізь довгі, безглузді комбінації букв, і в неї волосся ставало дибки. Їй здавалося, що хтось услід за нею повторює ці звуки в темній кімнаті з дзеркалами замість стін, і кожне слово, відбившись по багато разів, набуває сенсу, але до цієї миті Саша вже заходить на два абзаци вперед, і сенс одлітає од неї, наче дим од швидкого паровоза...

Коли параграф – досить короткий – закінчився, вона була мокра з голови до п'ят. Насилу перевела дух. П'ять абзаци аж наприкінці було виділено червоним.

З коридора продзвенів дзвінок.

– Завдання додому, – сказав Кравець. – Параграф прочитати тричі від початку до кінця. Те, що надруковане червоним, вивчити напам'ять. Назубок. Визубрити. Завтра в нас на третій парі індивідуальні заняття, список складе Кострицький.

– Чому я? – зметнувся Костя.

– Тому що ти староста, – сухо сказав Кравець. – Усі вільні. Йдіть на фізкультуру.

* * *

Група «А», незвичайно мовчазна, зупинилася в холі, коло початку широких сходів. Згори, весело перемовляючись, спускалися студенти з групи «Б» – видно, фізкультура пішла їм на користь. Спереду йшла Оксана, і розпашілі її щоки горіли в напівтемряві, наче два кавуні зрізи.

– Чого це ви такі прибиті? – побачивши паралельну групу, Оксана стишила крок.

– Скоро довідаєшся, – похмуро відгукнулася Ліза.

– Ну що, ходімо на фізкультуру... – нерішуче запропонував Костя. – Не стояти ж тут до ночі...

– Старосто, – сказала Ліза з незрозумілою інтонацією. – Твоє прізвище Кострицький?

– Так, і що?

– Ким тобі доводиться Фарит... вибач, не знаю по батькові?

Костя стис кулаки:

– Батьком! Ну то й що? Ну то й що?!

– Відчепися від нього, він ні в чому не винний, – тихо сказала Саша. – Він у тій самій дірі, що й ми... його теж сюди загнали.

Ліза круто розвернулася й перша подалася нагору по сходах. Її коротка спідниця щільно облягала дупку, миготіли довгі засмагли ноги.

– Гм, – задумливо сказав Андрій Коротков, високий плечистий хлопець, старший за багатьох – мабуть, потрапив у інститут уже після армії.

Саша, не дивлячись більше ні на кого, побрела вслід за Лізою – на третій поверх, до дверей зі скромним написом «Спортзал».

* * *

Фізкультурник виявився сліпучим чорноволим красенем років двадцяти п'яти. Тоненька жовта майка облягала могутні м'язи грудей і спини, голі плечі й руки роздувалися біцепсами й трицепсами. Вишикувавши групу «в шеренгу по одному», Дмитро Дмитрович – так його звали – щиро виклав усю свою історію: займався боротьбою, перемагав і мав успіхи, зазнав травми, довелося покинути великий спорт і піти на тренерську роботу, а оскільки досвіду немає – дуже до речі трапилося викладання в провінційному інституті. Розповідаючи, фізкультурник сором'язливо всміхався; Саша зрозуміла, чому така весела була група «Б», особливо дівчата. ДеДе – а звати його інакше було просто неможливо – нагадував тигреня-підлітка, могутне, щире, і думка про те, що фізкультура на першому курсі за розкладом – чотири рази на тиждень, замість законної відрази тепер викликала захват. ДеДе нагадав, що на кожне заняття необхідно приходити в спортивній формі і взутті, пообіцяв вести секції – боротьби для хлопців і настільного тенісу для всіх. Юля Гольдман, метка й весела, одразу обурилася дискримінацією: чому, запитала вона, боротьба тільки для хлопців? Дівчата що, не мають права боротися? ДеДе, на радість присутнім, почервонів і пообіцяв «щось придумати». І для розминки запропонував поки що роззутися й пограти в баскетбол, розбившись на три команди.

Підлогу в залі зовсім недавно покрили товстим шаром фарби. Яскраво-зелені, яскраво-жовті поля, товсті білі лінії, удари апельсинового баскетбольного м'яча, запах гуми й поту – Саша бігала від кільця до кільця, скоріше, зображаючи активність, ніж насправді намагаючись вплинути на хід гри. Те, що зараз відбувалося, було нормальним, радісним, соковитим окрайцем життя, і важко було повірити, що півгодини тому вона читала параграф номер один, корячись бажанню садиста-викладача в довгастих окулярах на кінчику носа.

Тут з них знущаються. Змушують читати й зубрити дурниці, нісенітниці. Те саме, що чистити забруковану площу зубною щіткою... Або сортувати зерна, які знову будуть перемішані, і знову, і знову, а робота важка, зернятка маленькі... І – безглузда робота. Покарання. Знущання.

Тільки кому це треба? Кому потрібний Інститут спеціальних технологій з усім його штатом, їдальнею, деканатом, гуртожитком? Що це, гніздо садизму?

Костя передав їй м'яча над головою Юлі, Саша вловила, повела, петляючи, кинула в кільце – але Ліза в останню мить сильно вдарила її по руці. М'яч стукнувся об край щита й од скочив у руки комусь із суперників, і знову – тук-тук-тук – перемістився на протилежний кінець залу, і Ліза побігла за ним, обсмикуючи міні-спідницю, в якій, чесно кажучи, в баскетбол грати небажано...

Сашина команда програла.

* * *

– Я не можу це запам'ятати! Не можу!

Підручник полетів у куток, ударився об дверцята шафи, гримнувся на підлогу й залишився лежати, розкинувши жовтуваті сторінки. Оксана гатила кулаками по письмовому столу так, що підстрибувала настільна лампа:

– Не можу! Не буду це вчити! Вони над нами знущаються!

– Я теж так думаю, – Ліза курила, сидячи на підвіконні, майонезна баночка перед нею була повна недопалків зі слідами помади.

– А що буде, якщо ми не вивчимо? – спитала Саша.

Усі три замовкли. Питання, яке їх мучило цілий день, нарешті прозвучало вголос.

Був вечір. За вікном сідало сонце. Десять бриньчали на гітарі. Позаду був перший день навчання: спеціальність, фізкультура, філософія та світова історія. Третя й четверта пара не принесли сюрпризів. Саша записала в загальному зошиті, що таке основне питання філософії і чому матеріалізм відрізняється від ідеалізму, зробила нотатки про стоянки первісних людей та їхній уклад і одержала на руки два найзвичайнісінькі підручники. Обід, щедрий і смачний, було з'їдено в могильному мовчанні. Перший курс повернувся в гуртожиток, сів за підручники, і дуже скоро виявилось, що завдання, дане Кравцем, нездійсненне в принципі.

Прочитати цю нісенітницю, змушуючи себе на кожному кроці, ще можна було. Але *вивчити* відзначені червоним абзаци – ніяк. Відмовлявся працювати мозок, і перед очима від утоми пливли плями. Перша не витримала Оксана, її підручник рвонув у політ через усю кімнату.

– Я не можу це вчити! – Оксана схлипувала. – Хай він мене хоч ріже!

Ліза хотіла щось сказати, але в цю мить у двері постукали.

– Зайдіть, – сказала Саша.

Зайшов Костя. Зачинив за собою двері.

– Привіт. Я тут... У сенсі розкладу на завтра. У сенсі, індивідуальні на третій парі й на четвертій.

– Староста, – сказала Ліза з винятковим презирством.

– Він що, сам напросився? – огризнулася Саша.

– Враховуючи, чий він син...

– А яка різниця, чий я син! – раптом закричав Костя, розбризкуючи слину з рота. – Яка різниця? Я питаю у тебе, хто твій батько? Я тебе взагалі зачіпав?

І, грюкнувши дверима, вискочив у коридор, а Саша за ним.

– Костику! Стривай! Не звертай уваги! Та стривай же!

Не знижуючи швидкості, Костя влетів у відчинені двері чоловічого туалету. Саша загальмувала. Подумавши, сіла на підвіконня.

По коридору йшов, обережно ступаючи, третьокурсник. Повільно повертав голову, наче шия в нього була залізна, заіржавіла. Іноді завмирав, ніби прислухався до чогось, і навіть очі його переставали рухатися, уп'явшись в одну точку. Потім він рушав знову, і так, крок за кроком, наближався до Саші на підвіконні.

Незважаючи на по-літньому теплий і сонячний день, він був у вовняних рукавичках. Лоб його закривала широка плетена пов'язка – чи то для краси, чи то засіб од головного болю.

– Привіт.

Саша не очікувала, що він заговорить, і відповіла автоматично:

– Привіт.

– Перший курс? Кошмари? Істерики?

Саша облизала губи.

– Ну, загалом, так...

– Зрозуміло, – сказав третьокурсник. – Ти в школі була відмінниця?

– А що? – запитала Саша насупившись.

Хлопець ступнув до неї. Зупинився, погойдуючись, потім зненацька легко підстрибнув і сів поруч на підвіконня.

– Тобі треба підстригтися. Зробити каре. І помаду яскравішу.

– А тобі яке діло? – образилася Саша.

– Я твій старший товариш, можу давати поради, – хлопець усміхнувся. – Валера, – і простяг руку в рукавичці.

Саші довелося себе присилувати, щоб простягти руку у відповідь і торкнутися чорної звальної вовни:

– Олександра...

Вона перевела подих і раптом заговорила, понизивши голос, дуже швидко:

– Валера, скажи, поясни, ти вже повинен знати: чого нас тут учать?!

– Пояснити – значить спростити, – повідомив хлопець після паузи.

Саша зіскочила з підвіконня.

– Бувай.

– Чекай! – у Валериному голосі було щось таке, що змусило її зупинитися. – Я не... викаблучуюсь. Виламуюся. Приколююся. Насміхаюся. Випендрююся. Зубоскалю. Підколупую. Я...

Він замовк здивовано й навіть розгублено – наче його власні слова були тарганями, що розбігалися від яскравого світла.

– Розумієш, це справді важко пояснити. Перший семестр найважчий. Просто витримай, і все. Далі буде легше з кожним роком.

– А в мене є вибір? – гірко спитала Саша.

Валера, усе ще сидячи на підвіконні, знизав плечима.

– Слухай, – сказала Саша сухо, – будь ласка, заглянь у туалет і скажи хлопцеві... першокурсникові... що я його чекаю. І нехай він перестане ховатися.

* * *

О пів на першу ночі Саша здалася. Закрила книжку, впустила її під ліжку. Заплющила очі й одразу ж заснула.

Прокинулася від запаху тютюнового диму. Ліза курила, сидячи коло вікна, Оксани в кімнаті не було.

– Фу! – Саша відмахнулася від густої хмари, що зависла прямо в неї перед лицем. – Кури в туалеті, чуєш?

– Ще що? – спокійно запитала Ліза.

Саша насилу встала. До початку першої пари залишалось півгодини, у коридорі бігали, тупали, репетували й сміялися.

Вона помилася в огорнутій туманом душовій, гидливо переступаючи босими ступнями на дерев'яних, розбухлих од води трапиках. Щоб висушити волосся, часу вже не було. У кухні юрмилося хтозна-скільки людей, і всі галасували, бряжчали й дзенькали посудом, чекали своєї черги до електричного чайника. Саша зазирнула – та й пішла. Натягла джинси й сорочку, риссю подалася через двір до будинку інституту, до чорного ходу.

Група «А» перебувала в сум'ятті. Хто бравірував, хто балансував на краю істерики, хто намагався довчити безглуздий текст, тягаючи за собою проклятий «Текстовий модуль» з абстрактним візерунком на потертій палітурці. «Визубрити», як велів Кравець, не зміг ніхто: текст не надавався до запам'ятовування.

– Ну то й нехай, – басив Андрій Коротков, котрий з першого дня приміряв на себе роль всезагального старшого брата. – Що він нам зробить?

Ліза, схудла, змарніла, дивилася на нього примружившись, мов крізь тютюновий дим. Саша намагалася триматися від Лізи оддалік.

На першій парі була математика, якої Саша не любила й якої щиро надіялася позбутися хоч би в інституті; та де там: стандартний підручник, курс повторення, тригонометрія, побудова трикутників...

Саша піймала себе на жадібній цікавості до напівзабутих шкільних тем. Підручник був логічний, він був послідовний, кожне завдання мало сенс. Тонка книжка, надрукована на поганому папері, раптом спровокувала приступ ностальгії; Саша поклала її в сумку з теплим, майже ніжним почуттям.

На другій парі була англійська. Пара проходила в першій аудиторії, це приміщення – навіть дошка, на якій англійка жваво виписувала граматичні конструкції, – багатьом навіяло неприємні спогади. Слухаючи звичні діалоги про погоду, про Лондон та про свійських тварин, Саша дивилась, як Костя перечитує безглуздий параграф з «Текстового модуля». Безнадійно хитає головою.

Англійська Саші теж сподобалася – і викладачка, іронічна дама з високою зачіскою. І підручник. І те, що доводилося робити на занятті: мова була логічна. Зусилля зрозумілі. Навіть зубріння, запам'ятовування слів, наприклад, мало сенс.

Настала обідня перерва.

На загальному стенді з розкладом Костя приколов окремий список – індивідуальні заняття зі спеціальності. Саша знайшла себе під номером «один», її час починався одразу після дзвінка на третю пару.

– Навіщо ти мене поставив першою?

– А тобі що, не подобається?

– Заспокойся, – сказала Саша примирливо. – Я просто питаю, без підтекстів.

– Я подумав, що тобі краще відстрілятися зразу, – сказав Костя помовчавши. – До того ж, ти цей ідіотський текст знаєш краще за всіх.

– Чого ти так вирішив?!

– Ну, якщо не хочеш, то я замість тебе піду!

Продзвенів дзвінок.

* * *

За деканатом, у закутку, містилася аудиторія тридцять вісім. Чому цій кімнаті дістався такий номер – Саша зрозуміти не намагалася. Постукала у двері й зайшла. Аудиторія була крихітна, без вікон, і в ній стояв тільки стіл та кілька стільців. Зі стелі на дуже довгому шнурі звисала гола лампочка. Від її пронизливого світла Саша замружилася.

– Самовій, ви спізналися на дві хвилини.

– Я... не могла знайти тридцять восьму аудиторію. Я думала, на третьому поверсі...

– Мені це нецікаво.

Саша стояла коло дверей, не знаючи, що робити й куди йти. Кравець поманив її пальцем. Вона підійшла; Кравець, у тому самому смугастому светрі, сидів за канцелярським столом і уважно її розглядав. Під цим поглядом – поверх окулярів – Саші стало ще незатишніше.

– Ось як ми загрузли, – сказав Кравець чи то Саші, чи собі. – По вуха. Кисіль... Ідть-но сюди.

Він підвівся, скрипнувши стільцем, і миттю виявився поруч. Дуже близько. Саша відчула запах його одеколону – і встигла здивуватися. Вона чомусь не думала, що така людина, як Кравець, може користуватися парфумерією.

Згори, майже над самою головою, горіла лампочка. На лінолеумній підлозі лежали круглі чорні тіні. Проекції. Тіні...

– Я слухаю. Розповідайте напам'ять те, що вивчили.

Саша почала, плутаючись, затинаючись, точно знаючи, що не дійде й до кінця першого абзацу. А що буде далі – після першого десятка рядків – страшно уявити, там чорна яма, абра-кадабра зливається в суцільний сірий гул...

– Дивіться сюди.

Він підняв руку до її лиця, й вона побачила на його пальці перстень, якого не було раніше. Великий рожевий камінь переломив світло лампочки й раптом став яскраво-блакитним, потім зеленим; Саша затамувала подих. У неї запаморочилося в голові, вона ступнула, намагаючись утримати рівновагу...

– Стійте.

Вона закліпала очима. Персня не було. Кравець стояв поруч, тримаючи її за плечі.

– Молодець, – сказав він зненацька м'яко. – Попрацювала, бачу. Але це крихітний крок, ви щодня повинні так працювати. На наступне заняття прочитайте параграф два. Усе, що виділене червоним, – напам'ять.

– А як же...

– Ідіть, Самовій, уже пішов чужий час. До побачення.

Саша вийшла в коридор, де чекав, спершись на стіну, Андрій Коротков.

– Ну? – запитав жадібно. – Дуже лаявся? Що було?

– Коротков, я чекаю, – долинуло з аудиторії.

Двері за Андрієм зачинилися. Саша отетеріло потрясла головою. Піднесла до носа годинник на зап'ясті...

З миті, коли вона зайшла в аудиторію, минуло п'ятнадцять хвилин.

* * *

– Я ж кажу: я його не бачив багато років. А в серпні він з'явився. На юрфак я пролетів... А вісімнадцять мені у вересні. Мати в шоці. І тут з'явився він. Наче рятівник. Влаштував мої справи... Думаєш, я хотів сюди їхати? Я хотів у армію! Тобто не те щоб хотів, а...

Саша й Костя йшли по вулиці Сакко і Ванцетті, а потім по вулиці Миру, і ще по якійсь вулиці, усе далі від центру, самі не знаючи куди. Спершу говорила Саша, розповідала про ранкові купання, про золоті монети, про пробіжки в парку й про дорогу до Торпи. Потім почав розповідати Костя. Його історія була набагато простіша.

– ...І він мене просто змусив. Якби я знав, що тут таке... Я пішов би в армію.

– Не пішов би, – сказала Саша.

Костя здивовано на неї покосився.

– Мій батько від нас пішов, як я була маленька, – повідомила Саша. – В іншу родину... І більше не з'являвся. Усе життя ми з мамою. Завжди – з мамою. І... найбільший страх, знаєш, який? Що з нею щось станеться. Я от згадую, що робив і що говорив Фарит... він же прямо не погрожував. Він дозволив моему страхові – ніби як самому – вивільнитися й мене накрити. Повністю. І мій страх привів мене сюди... і тримає тут. І буде тримати.

Вулиця раптом урвалася. Саша й Костя проминули два останні, на вигляд нежитлові, будинки й ні з того ні з сього вийшли на берег невеликої, але відносно чистої річки. Трава підходила до самого берега. На дерев'яній кладці стояв рибалка в просторій куртці з каптуром.

– Ого! – сказав Костя. – Може, й купатися можна?

Саша спустилася за ним до води. Трава горнулася до ніг. Хиталися очерети, на тому березі квакали жаби. Костя сів на повалене дерево, старе, давно вже без кори, подекуди вкрите мохом. Саша опустила поруч.

– Цікаво, тут щось ловиться? – запитав Костя, понизивши голос. – Я якийсь час любив це діло... І на зимову риболовлю їздив, і...

Рибалка сильно смикнув жилку. Над водою злетіла срібна рибинка завбільшки з долоню, зірвалася з гачка й упала до Сашиних ніг. Застрибала на траві. Рибалка обернувся.

Тепер на ньому не було окулярів. Карі очі Фарита Кострицького дивилися цілком радо.

– Добрий вечір, Олександро. Добрий вечір, Костю. Сашо, подай мені рибку, будь ласка.

Саша піднялася. Нахилилася. Рибина тремтіла в неї в долоні; розмахнувшись, Саша цосили жбурнула її у воду. Розійшлися кола. На долоні лишилося кілька лусочок.

– А тепер ловіть, – сказала Саша дзвенячим голосом. – Тільки ноги не промочіть.

Кострицький посміхнувся. Поклав вудку на траву. Розстебнув куртку й сів на повалений стовбур поруч з сином. Саша лишилася стояти. Костя напружився, але встати не наважився.

– Як навчання? Однокурсники, викладачі, – освоюєтеся?

– Я вас ненавиджу, – сказала Саша, – і знайду спосіб з вами поквитатися. Не тепер. Потім.

Кострицький неухважно кивнув:

– Розумію. Ми повернемося до цієї розмови... через якийсь час. Костю, ти теж мене ненавидиш?

– От що мене цікавить, – сказав Костя, нервово потираючи коліно. – Ти насправді... ти можеш робити так, щоб ява ставала сном? Чи це гіпноз? Чи ще якийсь фокус?

Так само посміхаючись, Кострицький розвів руками, ніби говорячи – ну от, так вийшло.

– І ти можеш керувати нещасними випадками? – продовжував Костя. – Люди хворіють, умирають, потрапляють під машини...

– Той, хто керує вітрилом, керує вітром чи ні?

– Дешевий софізм, – вставила Саша.

– Уся річ у тому, – Кострицький мигцем на неї глянув, – який випадок вважати нещасним, а який – щасливим. А цього, друзі, ви знати не можете ніяк.

– Зате ви за нас знаєте, – знову втрутилася Саша.

– А що це за монети? – спитав Костя.

Кострицький машинально сягнув рукою в кишеню. Вийняв золоте кружальце. Майнула така знайома Саші округла, «об'ємна» фігура.

– Подивись. Ось слово, яке ніколи не було сказане. І вже не буде, – Кострицький підкинув монетку, вона злетіла обертаючись і знову впала йому в долоню. – Зрозуміло?

Костя й Саша мовчали.

– Зрозумієте, – Кострицький кивнув, ніби заспокоюючи. – Хочете половити рибку? Костику?

– Ні, – неприязно сказав Кострицький-молодший. – У нас на завтра багато роботи. Привіт.

І не обертаючись покрокував од річки геть.

* * *

Уранці і вдень – ще сяк-так. Саші було ніколи, у неї були пари, заняття, турботи.

А вечорами й особливо ночами вона плакала. Щодня. Відвернувшись лицем до стіни.

Вона скучала за домом. За мамою. Їй бачилось у півсні, як мама заходить у кімнату, зупиняється коло ліжка... Вона просиналась – і плакала знову.

Їй насилу вдавалося задрімати до того часу, коли дзвонив будильник.

* * *

Саша завжди любила вчитися. Мотаючись на курси й по репетиторах, просиджуючи спідницю в бібліотеці, прочитуючи шкільні підручники наперед, вона все-таки гадки не мала, яке це щастя – вивчати те, що логічне, зрозуміле й красиве, як задачі з геометрії.

Тепер сам вигляд «Текстового модуля» з візерунком з кубиків на палітурці викликав у неї тугу.

Минув тиждень. Потім другий. Щодня доводилося читати параграфи, зубрити, зубрити, зубрити уривки безглузлого, неприємного тексту. Саша сама не розуміла, чому ця абрака-

добра стає для неї щодень огидніша. Вчитуючись у дикі комбінації напівзнайомих і незнайомих слів, вона почувала, як щось відбувається в неї всередині: наче під черепною коробкою прокидається осине гніздо й ние, ние, тривожиться, не знаходячи виходу назовні.

З другого тижня занять у групі «А» з'явилися прогульники. Андрій Коротков не ходив на математику, заявивши, що такі задачі він ще в дев'ятому класі розв'язував. Ліза Павленко пропускала то історію, то філософію, то англійську – без усяких пояснень. Дехто з хлопців пропускав фізкультуру, але дівчата ходили на заняття до ДеДе поголовно й радісно. Премилый ДеДе, красень, добряга, нікого не мучив непосильним навантаженням, зате багато часу віддавав грі. Щиро розповідав про будову організму: щоб підвищити ефективність тренувань, звичайно. Показував, як проходять сухожилля, як розташовані м'язи – спершу на плакаті, потім на живій натурі. Натура масово вимагала нових і нових пояснень. ДеДе червонів і знову розтлумачував: ось колінний суглоб, ось гомілковостопний, оці ніжні зв'язки особливо схильні до розтягнень і навіть розривів...

Саші подобалося спостерігати за юним фізкультурником з самої гори гімнастичних матів, складених один на один. Сміливість однокурсниць, їхня невимушеність і навіть зухвалість дивували, бентежили й викликали заздрість.

На спеціальність ходили всі дев'ятнадцять студентів групи «А» в повному складі. І параграфи вчили теж усі. Кравець умів примусити. Ба більше: вся його викладацька майстерність полягала, очевидно, в умінні примушувати.

– Навіщо нам узагалі ходити на ці лекції? Щоб книжки читати? – обурювалася Лора Онищенко, височенна, пишногогруда, з вічним в'язанням у сумці.

– Це не навчання, – говорив Костя. – Це дресирування, в найкращому разі. У гіршому – зомбування, повне промивання мізків. У тебе як, голова після індивідуальних у порядку?

Індивідуальні були в певному сенсі гірші за лекції. Двічі на тиждень по п'ятнадцять хвилин. Кравець казав, що контролює їхні знання, хоч знань, з Сашиною погляду, ніяких не було, а спосіб контролю нагадував шаманство: Кравців перстень сліпив очі, від цього плуталися думки, час робив карколомний стрибок, а Кравець ухитрявся довідатися все про вивчене, невивчене й недовчене.

– Ти не закінчила п'ятий параграф. На завтра зробиш шостий – і п'ятий знову!

– Я не встигну!

– Мене це не цікавить.

У групі «Б», як видно, відбувалося те саме – рум'яна Оксана поблідла, змарніла і весь вільний час проводила за письмовим столом. Ліза, як і раніше, курила в кімнаті, сигарету за сигаретою. Саші дедалі більше здавалося, що вона це робить на зло. Що їй подобається спостерігати, як Саша кашляє й морщиться від тютюнового диму.

Минуло два тижні занять. Якось в обідню перерву, коли всі подалися в їдальню, Саша повернулася в гуртожиток, знайшла серед Лізиних речей запас сигарет – кілька пачок – і всі спустила в унітаз.

Ліза нічого не сказала. На другий день уся Сашина косметичка – і пудра, і тіні, і блиск для губ, і дорога помада, подарована на день народження й вживана рідко-рідко, по святах – усе це виявилось в сміттевому баку, розбите, розчавлене й розмазане по іржавих залізних стінках.

Саша виявила розгром пізно вранці, коли Лізи в кімнаті вже не було. Не тямлячись з люті, Саша кинулася в інститут, наміряючись учепитись мерзотниці в коси. Спізнилася: першою парою йшла спеціальність, і нова порція огидної абракадабри остудила Сашин гнів швидше, ніж це могло б зробити цеберко крижаної води.

...Зрештою, вона перша почала. Перша викинула її сигарети. А що робити, якщо на цю заразу не діють слова! Нічого, Павленко, як Саша пам'ятала, от-от повинна була знайти квартиру й переїхати... І тоді можна буде зітхнути з полегшенням... З Оксаною ж вони домовляться...

До кінця пари лишалося п'ять хвилин. Саша закінчила читати параграф і витерла мокрою лобом мокрою кволою долонею.

– Самовій, ідіть сюди.

Саша здригнулася. Кравець дивився на неї впритул – поверх окулярів.

– Ідіть сюди, кому кажу.

Костя глянув стурбовано. Саша незграбно вибралася з-за стола, переступивши через власну сумку.

Усі подивилися на Самовій.

Вісімнадцять пар очей – байдужих, співчутливих, навіть зловтішних – уп'ялися на неї з очікуванням. Саша не витримала й потупилася.

– Ця дівчина на даний момент досягла найбільших успіхів у навчанні. Не завдяки своєму талантові, бо дані в неї скромні. Дехто з вас значно талановитіший. Так, Павленко, це і вас стосується. Самовій виявилася попереду всієї групи тому, що вона вчиться, а ви просиджуєте штани!

Саша мовчала, відчуваючи, як палає лице. Дехто зі студентів напроти неї теж почервонів. Помідором спалахнула Ліза Павленко. Костя, навпаки, зблід.

Кравець витримав довгу, вагому паузу.

– Самовій, показавши відмінний результат, одержує індивідуальне практичне завдання. Слово – срібло... а всі ваші слова – взагалі полова, сміття, що не варте повітря, витраченого на їхнє проголошення. Мовчання... Мовчання – що, Самовій?

– Золото, – видавила з себе Саша.

– Золото. З цієї хвилини ви, Самовій, мовчите. Ця вправа повинна активізувати деякі процеси, які намітилися, але поки що йдуть в'яло... Ви не промовляєте ані слова ні тут, ні надворі, ні на вулиці, ніде. Я забороняю.

Саша підняла здивовані очі. Зовні, в холі, задзвенів дзвінок.

– Усі вільні, – повідомив Кравець. – На завтра параграф дванадцять, читати докладно, червоний текст – вивчити. Самовій, вас це теж стосується. Вчіться. Старайтеся.

* * *

У цей день Саша вперше прогуляла фізкультуру. Їй просто неможливо було залишатися в юрбі, навіть у спортзалі, навіть з такою приємною людиною як фізкультурник.

Крім того, групі «А» треба було поговорити про неї. За її відсутності. Вона це прекрасно розуміла.

Вона пішла в гуртожиток. На півдорозі повернулася. Порожня кімната, пропахла тютюновим димом, рештки улюбленої косметики в смітєвому баку – навряд чи все це могло б її втішити чи розважити. Саша вийшла на вулицю Сакко і Ванцетті, побрела в бік центру, пройшла повз пошту й раптом подумала про маму. Як же вона їй дзвонитиме?!

Думки про те, що Кравцеву заборону можна порушити, у неї не виникало. Її губи, язик й гортань вийшли з покори. Хвилин сорок після закінчення пари вона не могла розімкнути судомно зціплених зубів.

Зуби розімкнулися, коли вона купила пляшку мінеральної води в гастрономі, знаками пояснивши продавщиці, що саме їй потрібно. Тоді тільки зуби розтислися, застукали об скляну шийку. Саша одним махом випила цілий літр, після чого в животі в неї забуркотіло, й довелося сісти на лаву перед поштою.

Вона дзвонила мамі в минулу неділю. Дізналася, що Валентин повернувся з Харкова, але весілля знову перенесено. Голос у мами, незважаючи ні на що, був веселий і навіть безтурботний. м добре без мене, подумала Саша.

Вона зайшла на пошту, жестом попросила бланк і написала текст телеграми: «У мене все добре дзвонити поки не буду телефон зламався». Віддала папірець здивованій жінці за стойкою, заплатила за кожне слово й знову вийшла на вулицю.

Виходить, тепер вона перша учениця.

Не дивно, що Павленко так почервоніла. Але Саша знову віддала б улюблену помаду – та що помаду... Що завгодно віддала б за те, щоб Павленко поставили перед усіма, назвали найкращою ученицею – хоч і зі скромними здібностями – і заборонили говорити. А вона, Саша, пішла б разом з усіма на фізкультуру – обговорювати небувалу подію, розповідати про неї ДеДе, зіграти в м'яча й валятися на горі матів...

Чого вона повинна мовчати? Чого вона таким чином може навчитися? Які такі «намітилися процеси»?!

Спочатку вона хотіла прогуляти й філософію, але потім раптом злякалася пропустити щось важливе. В її зошиті з конспектами все так красиво, логічно вибудовувалося, шкода залишати пробіл на місці Платона; вона пішла.

На загальних лекціях групи «А» і «Б» сиділи впереміш. З одного боку від Саші сів, як завжди, Костя, з другого прилаштувалася Оксана.

– Поздоровляю, – шепнула на вухо.

Саша підняла брови.

«Світ ідей (ейдосів) існує поза часом і простором. У цьому світі є певна ієрархія, на вершині якої стоїть ідея Блага...»

– Кравець тебе так розхвалював... – бубоніла Оксана. – Каже, в нашій групі всім до тебе далеко...

Саша зітхнула.

«У міфі про печеру Благо зображується як Сонце, ідеї символізуються тими істотами та предметами, які проходять перед печерою, а сама печера – образ матеріального світу з його ілюзіями...»

– А самі предмети – це тіні ідей? – запитав Костя вголос. – Проекції?

Філософія почала пояснювати. Саша відвернулася – і встигла піймати погляд Лізи Павленко, кинутий з іншого краю аудиторії.

* * *

– Насправді це розв'язок проблеми. Якщо Самовій заткнеться, в нашій кімнаті хоч якось можна буде жити.

Саша мовчала. Ліза не могла заспокоїтися, походжала між ліжками в трусах і майці, піднімала щось з підлоги й знову впускала, скрипіла дверцями шафи й рилася у своїй валізі.

– Ти ж хотіла найняти квартиру, – неприязно нагадала Оксана. – І звалити звідси.

– І звалью... Нема коли цим зайнятися. Звалью, не переживай.

– А я не переживаю.

– От і не переживай!

Оксана була з тих, кого чужа винятковість, хоч найменша, змушує шукати дружби з її носієм. Ліза була з тих, хто сам претендує на винятковість й ображається, опинившись у другому ешелоні.

Саша могла б сказати: нема чому заздрити й нема чого злитися. Ти ж сама казала, що це не навчання й не наука, а шарлатанство, гіпноз, психоз або й щось іще гірше. То чим же мені пишатися: успіхами в психозі?!

Але Саша мовчала. Єдина її спроба заговорити – увечері, з Костею, через забудькуватість – закінчилася муканням та бризками слини. Саші соромно було згадувати цей епізод.

Ліза ширше розчинила вікно. Холодна вереснева ніч пахла вологою та пожухлою травою. Ліза закурила – демонстративно.

– Тебе ж просили не диміти, – сказала Оксана.

– Іди в дупу.

Саша заплющила очі.

* * *

Безглузді фрази проверталися в мозку, мов гусениці танка. Саша читала двадцятий параграф; ішов другий тиждень її мовчання, і їй здавалося, що навколишній світ повільно поринає в тишу.

Вона відчувала себе дирижаблем, повним мильних бульбашок. Бульбашки – її непромовлені слова – піднімалися до горла й лізли назовні, нависали на язиці, наче невмілі стрибунки на трампліні. І лопалися, лишаючи гіркий присмак. Жодне слово не було таке міцне, щоб подолати бар'єр, вирватися й полетіти.

«Ваші слова – полова, сміття...» Кравець мав рацію, розуміла Саша. Слова не мали значення. Погляд, інтонація, голос – усі ці тоненькі ниточки, спрямовані в космос антени повідомляли навколишніх про байдужість чи про співчуття, про спокій, нервозність, любов... Не слова. Але без слів було важче.

Вона читала нісенітницю, вона вивчала напам'ять абракадабру. Безуспішно: це була Сізіфова праця, розпачливі зусилля Данаїд. Холодні вересневі дні змінилися бабиним літом, Ліза Павленко так і не знайшла собі квартири. Курила вона не менше, однак Саша встигла притерпітися до вічного запаху диму. З філософії завдали написати реферат; Саша вибрала Платона й пішла в бібліотеку, навіщось прихопивши з собою «Текстовий модуль». У маленькому, тісному, заставленому шафами залі заборонено було голосно розмовляти, Саші це підходило: ніде вона не відчувала свою німоту так гостро, як у гамірному натовпі.

Вона пройшлася вздовж стелажів. Потім сіла коло вікна й розгорнула «Модуль» – сама не знаючи чому, автоматично.

До кінця книги лишилося всього кількадесят сторінок. Саша звично почала продиратися крізь нісенітницю буквених поєднань. Вона читала й читала, поки зі скреготу в її мозку не прорвалися раптом слова: «...про що співає птах; зрозумів дзюрчання води в чаші фонтана...»

Саша рвучко підняла голову.

У читальному залі, крім неї, нікого не було. День за вікном хилився до вечора. З відчиненої кватирки пахло димом далекого багаття.

Вона спробувала перечитати абзац, але нічого не вийшло. Вона повернулася до початку параграфа; геть забувши про Платона з його ейдосами, про реферат на завтра і про те, що читальний зал скоро закриють, вона читала «Текстовий модуль, 1». Наростав головний біль: наче сотня алюмінієвих ополоників лупила по чавунних сковородах за тонкою стіною, а Саша читала й не могла зупинитися, як бочка, що покотилася з гори.

«...зрозумів, про що говорять хмари на небі... Йому здалося, що й сам він – слово, вимовлене сонячним світлом...».

Бібліотекарка, що явилася замикаати зал, застала Сашу в протрації над розкритим підручником.

* * *

Вона зайшла на пошту й купила зошитів у клітинку, три штуки. На задній обкладинці була картинка – ряботіння з крапок та карлючок. Якщо не вдивлятися, якщо дивитися крізь аркуш, мов крізь скло, з ряботіння через якийсь час проступала об'ємна фігура: на одному

зошиті єгипетська піраміда, на другому кінці, на третьому ялинка. Колись учитель фізики їм пояснював, за яким принципом побудована дія цих картинок, однак Саша все забула.

Вона брела по вулиці, затиснувши зошити під пахвою. Вона могла б сказати: те, чого нас навчають, насправді має сенс. Ми не знаємо, який. Але це не просто зубріння, не тільки знущання: сенс у цій каші проступає, як об'ємна картинка з ряботіння, але це не «кінці» і тим більше не «ялинка»: скоріше за все, цю науку не опишеш одним словом. Чи навіть двома словами. Можливо, взагалі немає слів, щоб описати цю науку... або процес. Жоден другокурсник, не кажучи вже про третьокурсників, і досі не явив такої ласки, щоб хоч натякнути, чого нас навчають. Може, Кравець – чи якийсь інший викладач – заткнув їм роти? Можливо. А може, вони теж не знають.

Одноокий третьокурсник Вітя розповідав, що після зимової сесії його група в повному складі відбуде «на іншу базу», де перебувають четвертокурсники й дипломники. Самій Саші третій рік навчання, тим більше зимова сесія, уявлялися чимось дивовижно далеким, вона навіть не відчувала цікавості: де ж саме та «інша база», чому старші студенти навчаються окремо...

Смеркалося рано. Крони лип на вулиці Сакко і Ванцетті, недавно густі й непрозорі, тепер пропускали вогні далеких ліхтарів. Було так тепло, що не хотілося вірити ні в жовте листя під ногами, ні в насування зими. Саша постояла, глибоко дихаючи, дивлячись на зірки над черепичними дахами міста Торпи. У неї було два шляхи: через будинок інституту і через провулок, вузький, зате прямо до гуртожитку. Подумавши, вона вирішила зрізати шлях.

– ...Ну, чого ти виламуєшся?

Чоловік говорив пошепки, іноді зриваючись на приглушений басок.

– Чого ти корчиш з себе целку? У п'ятницю... у Вовки в кімнаті... це була не ти, ге?

– Відчепись, – Саша впізнала голос Лізи Павленко.

– Ну, кицю...

– Відчепися, паскудо!

Саша зачепила в темряві порожню пляшку. Покотившись по бруківці, пляшка дзенькнула; голоси стихли.

– Хто це тут ходить? – запитав хлопець.

Саша не могла відповісти. Повернулася й, оступаючись на камінцях, вийшла з провулка.

* * *

Ключ од двадцять першої кімнати висів унизу, на щиті. Саша бігцем піднялась на другий поверх, відлучилася ненадовго в санвузол і, нашвидку почистивши зуби, залізла в ліжко.

Перша повернулась Оксана. Пошаруділа своїми торбинками (звідки, звідки в неї стільки тріскучого поліетилену?!). Вляглася, зітхаючи, погортала в ліжку підручник, погасила лампу, заснула. Саша лежала в темряві, слухаючи, як хтось регоче на кухні, верещить, співає, гримить посудом; Оксана безтурботно спала, а Саша не могла склепити очей...

«Слово, вимовлене сонячним світлом». Чому Саша так зраділа, коли осмислена фраза виплила, ніби сама собою, з набору букв? Ці слова знайомі, і складаються в граматично правильне словосполучення, однак сенсу в ньому все одно немає. Сонячне світло не говорить... Це потік фотонів... що має одночасно хвильову й корпускулярну природу...

А уявити цього не можна. Все одно, що бачити зачинені двері одночасно з двох сторін. Перебуваючи і всередині, і зовні. Як же все-таки задушливо в цій кімнаті...

Покрутившись з боку на бік, Саша встала. Ширше розчинила квартиру, ковтнула повітря. На вулиці горів ліхтар, його яскраве штучне світло заливало підвіконня, у багато шарів фарбоване білою олійною фарбою. У кутку, коло самої рами, стояла майонезна баночка для недопалків і валявся забутий, чужий підручник філософії.

Саша, майже не думаючи, розгорнула книжку навмання – на першій-ліпшій сторінці: «Універсалії, згідно з номіналізмом, це імена імен, а не сутності або поняття...»

І ця фраза теж не має сенсу, розчаровано подумала Саша. Взагалі, якщо довго повторювати одне слово – «сенса, сенс, сенс» – воно розпадається на звуки, стає таким же інформативним, як дзюркіт води у фонтані, і...

Вона взялася за голову. Зі мною щось відбувається, зізналася собі. Може, я божеволію. Врешті-решт, і другокурсники, і третьоккурсники дуже схожі на божевільних. Дивацтва... іноді фізичні каліцтва... як вони завмирають, дивлячись в одну точку, або промахуються повз двері, заходячи на кухню, або «застрягають» посередині простого руху, наче іржаві механізми... Іноді, звичайно, вони говорять розумно, жартують дотепно, буває, що непогано співають...

«Джерела номіналізму сягають античності. Його перші представники в ранній античності – Антисфен з Афін та Діоген Синопський, противники «світу ідей» Платона...»

У коридорі почувся важкі кроки, і, перш ніж Саша встигла повернутися в ліжку, двері відчинилися.

За ними, в коридорі, горіло світло, а в кімнаті було темно, тому Саша побачила чорний, ніби картонний, силует скуйовдженої, розхристаної дівчини. А Лізі – Саша знала – побачився привид у ситцевій нічній сорочці, що лякливо завмер посеред кімнати на півдорозі до ліжка.

– А ти не спиш, – сказала Ліза.

Саша не могла говорити, та й не хотіла. Шмигнула в ліжку, відгородилася від Лізи ковдрою. Почула, як хряснули двері. Оксана засопіла вві сні, але не прокинулася.

Повернувся ключ у замку. Ліза, нетвердо ступаючи, підійшла до вікна. Саша почула, як клацнула запальничка.

– Знаєш, – сказала Ліза задумливо, – мені плювати, що ти про мене думаєш. Що там за думки у твій головешці. Я займалася в танцювальному ансамблі... Прийшов *він*... Показав монетку. Сказав: запам'ятай цей значок, не нулик, а цей, інший. До тебе підійде незнайомий чоловік і покаже цей знак, тоді ти повинна будеш іти з ним без питань і виконувати його примхи. Теж без питань. Я, каже, неможливого ніколи не вимагаю. На другий день мого Льошку забрали нібито за вбивство... Він того чувака і не знав, навіть не бачив ні разу, а тут балістична експертиза, і свідків підігнали... Пістолета Льошка купив... з рук... Казав: у мене така дівчинка, треба охороняти... І от підвалює до мене лось, років сорока, здоровенний такий, і тицяє цього значка... І я з ним іду, як вівця. На ранок мене рве грішми. А ще через два дні Льошку відпускають, батьки його відмазали, чи що, але й свідки, і пістолет цей проклятий знищують, наче корова язиком... Добре відмазали. Я знаю, що він ніколи з того пістика не стріляв, тільки по пляшках у лісі... Льошка живий і на волі. А ці, різні, приходять до мене щомісяця. Тицяють під носа значка. І я лягаю під них без питань, а зранку мене рве грішми, а Льошка поруч і щось відчуває... Танці свої я кидаю, які вже танці. Льошка кидає мене. А *він*... каже: я не вимагаю неможливого...

Саша давно вже висунула носа з-під ковдри. Кімната повна була запаху перегару й сигаретного диму, Оксана спала (чи прикидалася, що спить), різке ліхтарне світло лежало на підвіконні, висвічувало половину блідого лица білявої дівчини.

Метався червоний вогник сигарети. Виписував петлі.

– Мовчиш? Мовчи... У мене що, на лобі написано? Чого вони до мене липнуть, а до тебе – ні?

Саша мовчала.

– Виходить, я його любила, – сказала Ліза зненацька тверезим, різким голосом. – Виходить, любила, якщо заради нього... А-а, що тепер. У мене ще є молодший брат. Бабуся є, старенька. Є гачок, за який зачепити... у кожного є гачок... Але чому він сказав, мовляв, не вимагаю неможливого? Мені цей значок уже снитися став. – Сигарета здригнулася, описуючи

в повітрі округлі лінії. – Я вже від мужиків сахаюся, від усіх. Льошка кудись виїхав, телефона не залишив... А він каже: «Я не вимагаю неможливого!» А щоб воно все пропало!

І, раптом рвонувши на себе вікно, Ліза перевалилася через підвіконня й зникла вниз.

* * *

Купа листя, сирого, липучого, тяглася вздовж палісадника і в найвищій частині сягала метра півтора. Обтрушуючи джинси, Ліза вилізла з шелесткої купи, оглянула долоні. Обмацала поперек.

Саша мовчала. Вона так і вискочила надвір – у нічній сорочці, тільки й устигла, що впхнути босі ноги в кросівки.

Половина вікон світилася, половина – ні. Гриміли, глушачи один одного, одразу два магнітофони. Хтось танцював на столі, тіль металася по запнутих шторах. Дівчата, що літають з вікон або бігають по вулицях у нічних сорочках, нікого не дивували і ні в кого не викликали цікавості.

Ліза лаялася крізь зуби – жалісно й брудно. Навколо на вулиці не було нікого, хто б посміявся, здивувався або прийшов би на допомогу, тільки Саша стояла, гадаючи, подати однокурсниці руку, чи це буде розцінено як образа. В цю мить по завмерлих у безвітрі липах пройшовся різкий порив, дощем полетіло листя, зірки на секунду зникли, а потім загорілися знову.

Саша готова була заприсягтися, що величезна темна тіль промчала прямо над дахом гуртожитку. Ба більше: опустилася на антену й сидить там, закриваючи сузір'я Кассіопеї. Саша роззявила рота...

Це було дуже швидке, миттєве відчуття. Моргнули й заново засвітилися зірки. Ліза, не дивлячись ні на кого, вже кульгала в обхід будинку до входу, і Саша оглядаючись побігла за нею.

Ліза проминула двадцять першу кімнату. Рушила далі по коридору, туди, де двері були відчинені, де коло входу стояла батарея порожніх пляшок з-під пива. З Лізиних джинсів відлітало й падало на підлогу прилипле листя; Саша встигла почути її хвацький клич:

«Гульванимо, чувачки і чуви!», і, більше нічого не чекаючи, пірнула у свою кімнату, в темряву.

По кімнаті гуляв вітер, стукала рама; трясучись і цокаючи зубами, Саша закрила вікно. Її тіпало, хотілося зігрітися, але гарячу воду знову вимкнули, а йти заварювати чай на кухню, де всім так весело, Саша не наважувалась.

Оксана не ворушилася, з головою закутана в ковдру. Ти ж не спиш, хотіла сказати Саша. Ти просто заховалася, вичікуєш, чим усе закінчиться. Ти молодець, завтра скажеш з чистими очима, що нічого не знаєш, не пам'ятаєш, спала солодким сном...

Слова підступили до горла й раптом, не стримавшись, хлинули назовні. Саша, зігнувшись, упала на нечистий лінолеум і, закашлявшись, вивергла з себе рештки вечері – і пригорщу тьмяних золотих монет.

* * *

Тієї ночі бабине літо скінчилося, наче від удару молотком, і настала холодна вітряна осінь. Вікна й квартирки тепер були закриті наглухо, але зі щілин тягло, від протягів гойдалася лампа під стелею, і вітер завивав під дверима, як у димарі.

Оксана випросила в комендантші два рулончики паперу для заклеювання вікон і моток поролону, схожий на спрута з в'ялими жовтуватими кінцівками. Поки Саша, розпанахавши «спрута», запихала поролон у щілини навколо рами, метка Оксана встигла роздобути борошна й зварити густий клейстер, схожий на сірі шмарклі з запахом киселю. Пензликів не було, Саша здогадалася відрізати шматочок поролону і з його допомогою намазувати клейстером паперові

стрічечки; вони тоді втрачали святковий білий колір і крохмальну щільність, обм'якали, ставали липкі й податливі. Стають такі, як ми, думала Саша, заклеюючи вікно.

– Кватирку залиши, – веліла Оксана. – Провітрювати будемо.

Саша помацала холодну батарею. Опалювальний сезон обіцяли почати ще не скоро.

...Уночі вона довго збирала монети, що розкотилися по всій кімнаті. Витерла ганчіркою підлогу, а вранці ще її й помила. Монети, кинувши в першу-ліпшу поліетиленову торбинку, сховала у валізу під ліжком. Ліза дві перші пари провалялася в ліжку, але спеціальності пропустити не наважилася.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.